

Madrid

Fundación el Panorama

Stichting het Panorama
www.hetpanorama.nl

de 'Panorama formule'

De Panorama excursies staan in het teken van hedendaagse ontwikkelingen in ons vakgebied. We verkennen recent gerealiseerde projecten en de beroepspraktijk van onze, ditmaal Spaanse, collega's in de landschapsarchitectuur. Bij voorkeur laten we de ontwerpers zelf uitleg geven. Op locatie of op de bureau's. Zo horen we achtergronden en motieven en worden kennis en ideeën uitgewisseld.

De deelnemers die al eerder meegingen weten het: we hebben een vol programma waarmee we ook met een zekere flexibiliteit omspringen. In combinatie met de lange zomeravonden zijn de vier dagen behoorlijk uitputtend.

Nagenieten doen we ook: door na afloop een beschouwing in tekst en/of beeld te schrijven over een project, karakteristiek fenomeen etc. Op een reunie in het najaar bekijken we onze mooiste foto's. We bundelen de bijdragen zodat onze 'review' Madrid ' dan voor iedereen tegen kostprijs beschikbaar is en vanaf onze website te downloaden.

Inbegrepen bij de Madrid excursie:

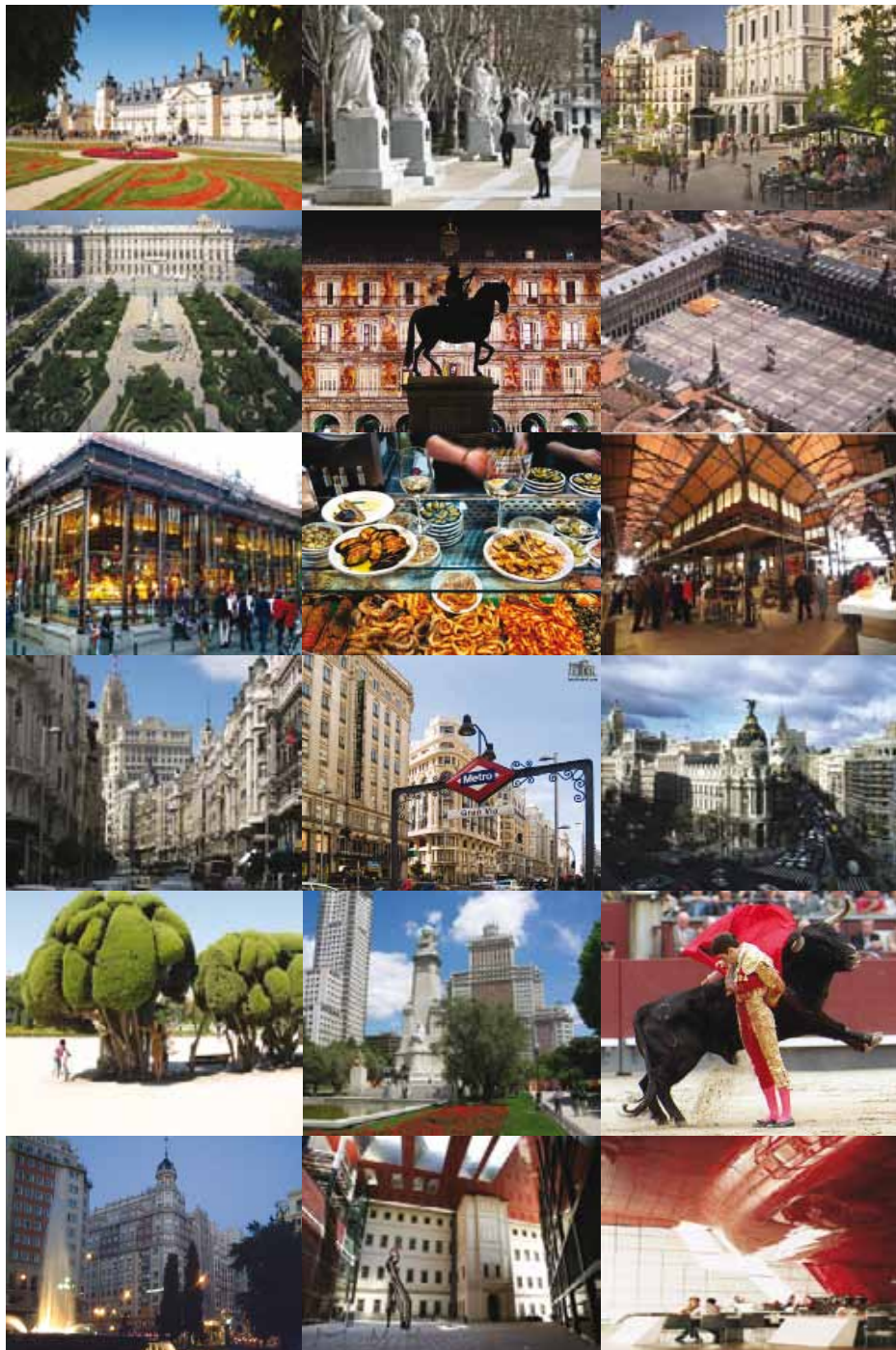
- vliegretour Amsterdam-Madrid
- 4 nachten hotel + ontbijt
- 2 dagen fietshuur
- 1 gezamenlijke lunch
- metrokaart
- treinretour Aranjuez
- Panorama excursiegids Madrid 2014

We hebben bij de voorbereiding van deze excursie dankbaar gebruik gemaakt van de bestaande contacten van Edwin van der Hoeven (ex-West 8) met enkele Spaanse vakgenoten zoals met Enrique Ibañez Gonzáles, uit het ontwerpteam voor MadridRIO.

Omslag: Arganzuela brug (van Dominique Perrault) in MadridRIO

inhoud

Inleiding	7
Hotel	8
Deelnemers en mobiele nummers	9
Programma in hoofdlijnen	10
Madrid algemeen	12
Metrokaart	20
Plattegrond centrum	22
Programma	
Woensdag 21 mei Centrum	24
Donderdag 22 mei MadridRIO, Parque Lineal	26
Vrijdag 23 mei Periferia	44
Zaterdag 24 mei Aranjuez + Centrum Madrid	86
Zondag 25 mei keuze programma	96
Bureau informatie	
Urban Matters	99
Gemeente Madrid	100
Brut Deluxe	106
Ecosistema Urbano	107
Burgos & Garrido	108
Toegift	
• Carabanchel: vernieuwende sociale woningbouw	110
• Water	112
• Architectonische must-sees	114
• Telefonica business-campus, BBVA Headquarters	116
• De Lineaire stad van Arturo Soria	118
• Parque Juan Carlos I	120
Toeristische informatie	
0. Real Madrid	122
1. eten en drinken	122
2. uitgaan	124
3. musea enzo	126
4. typisch Spaans + woordenlijst Nederlands-Spaans	130
Bronnen en Colofon	134

inleiding

Waarom gaan we op onze 15 e excursie naar Madrid? Niet vanwege het klimaat. Op de Spaanse hoogvlakte is het '3 maanden winter en 9 maanden hel'. Niet vanwege de kolossale kunstmusea. Daar hebben we nu, helaas, weinig tijd voor. En ook niet vanwege een pittoreske historische binnenstad. Die is er niet. Het is er druk, vies en vol maar, men zegt, wel heel erg gezellig. Madrid heeft namelijk meer bars dan welke stad ook ter wereld.

We gaan naar Madrid omdat we de grote en dure infrastructurele, stedenbouwkundige en landschapsarchitectonische ingreep in een bestaande stad gaan bekijken. MadridRio is, volgens Tracy Metz, hierdoor het grootste binnenstedelijke park ter wereld. Het is ca 120 hectare groot en fasegewijs vanaf 2007 opgeleverd. Een van de Spaanse ontwerpers (Enrique Ibañes Gonzáles) uit het team onder supervisie van West 8, zal een hele dag onze engels sprekende gids zijn en alle inns en outs toelichten. We gaan op bureaubezoek bij Burgos & Garrido Arquitectos Asociados. Directielid Ginés Garrido leidde het team ontwerpers aan MadridRio van 2005 tot de oplevering in 2011.

Madrid is ook "a tale of two cities". Behalve een centrum met smalle straten en pleinen in alle maten en vormen, omgeven door brede boulevards, heeft de stad een enorm uitgestrekte periferie. En omdat in Madrid alles groot is zijn deze buitenwijken dat ook. In oppervlakte vaak groter dan Leidsche Rijn. We gaan een paar van deze buitenwijken bekijken. En nieuwe bossparken, in aanlegfase, met een oppervlakte groter dan Central Park en Hyde Park bij elkaar. Het innovatieve bureau Ecosistema Urbano zal ons de werking en de doelstellingen van de Ecobulevar in een andere buitenwijk uitleggen.

We krijgen een toelichting van de Gemeente over het Project voor het Centrum en de herrichtingsplannen van het centrum. Madrid werkt er al jaren hard aan om de stad 'walkable en cyclabe' en groener te maken.

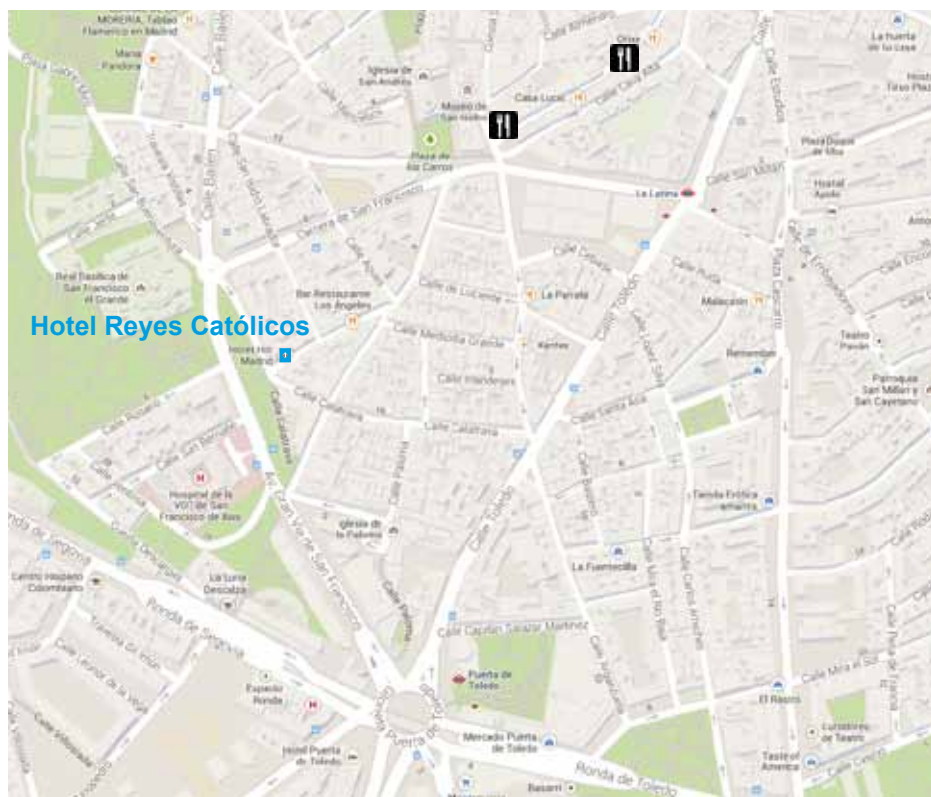
Om iets van de context van de stad te begrijpen is op zaterdag een treinreis naar het zuiden opgenomen. Hier gaan we genieten van de groene paleistuinen in het dorpse Aranjuez aan weerszijden van de Taag.

We hebben ook vragen: - Is MadridRio niet te fotogeniek en decoratief? En hierdoor erg onderhouds-intensief en weinig duurzaam? En waar is de rivier eigenlijk, stelt het stroompje te weinig voor om hem beter zichtbaar te maken? - Welke invloed hebben de vele Spaanse ontwerpers in het ontwerpteam van West 8 gehad? - Wat kan en wil de Gemeente doen aan de leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit van de onafgebouwde buitenwijken. Bossen aanplanten?

Karin v Essen, Wim v Krieken, Edwin vd Hoeven en Vibeke Scheffener.

* op het wapen van Madrid staat een beer van een 'aardbeienboompje' te eten: de Arbutus unedo. Een niet-winterhard klein boompje met witte bloemtrossen en 2cm grote geel-roodbruine vruchten.

hotel

Hotel: Reyes Católicos ***
Calle Angel 18
Latina, Madrid
tel +34 91 3658600
www.hrc-hotel.com/en

Route van vliegveld: From the airport take Metro line 8 (pink) and after 7 stops get off at Nuevos Ministerios. In Nuevos Ministerios take line 10 (blue) towards Puerta del Sur and after 2 stops get off at Alonso Martínez. In Alonso Martínez take line 5 (green) towards Casa de Campo and after 5 stops get off at La Latina.

deelnemers

Martien van Osch
Roel van Wees
Patrick Ruijzenaars
Mathieu Derckx
Mark van der Bij
Kim Kogelman
Eva Radionova
Jan Verburg
Ed Joosting Bunk
Bram Breedveld
Mintske Sijsma
Pauline Wieringa
Anneke Coops
Vibeke Scheffener
Veronica van Amerongen
Hans Sterk
Marianne de Widt
Ginette Blom
Jacqueline Moors
Jacqueline Ram
Martin Looije
Reinier Gerritsen
Edwin van der Hoeven
Sander Singor
Wim van Krieken
Karin van Essen
Renee Santema
Frank van der Zanden

programma in hoofdlijnen

woensdag 21 mei

om 14.30 uur in vertrekhal Schiphol

om 16.45 vertrek KL1705 en om 19.20 aankomst op Barajas Madrid

centrum op eigen gelegenheid

donderdag 22 mei Rio Manzanares (fiets)

Madrid Rio, West 8 en MRIO + gids Enrique Ibañez Gonzáles
picknick

Parque Lineal del Manzanares, Ricardo Bofill + gids Enrique Ibañez Gonzáles
+ bureaubezoek Ecosistema Urbano

vrijdag 23 mei Periferia (metro/fiets/metro)

Cuatro Torres

Sanchinarro: El Mirador, Celosia en El Espiral

Parque Forestal, Parque Urbana de Valdebebas en woonwijk

+ toelichtingen van Ontwikkelingsbedrijf Valdebebas en Gemeente

Ecobulevar in Vallecas, Ecosistema Urbano

+ bureaubezoek Burgos & Garrido

zaterdag 24 mei Aranjuez en Madrid Centro (trein/fiets/te voet)

Jardines del Palacio de Aranjuez

Madrid Centro

zondag 25 mei keuzeprogramma

Madrid Centro

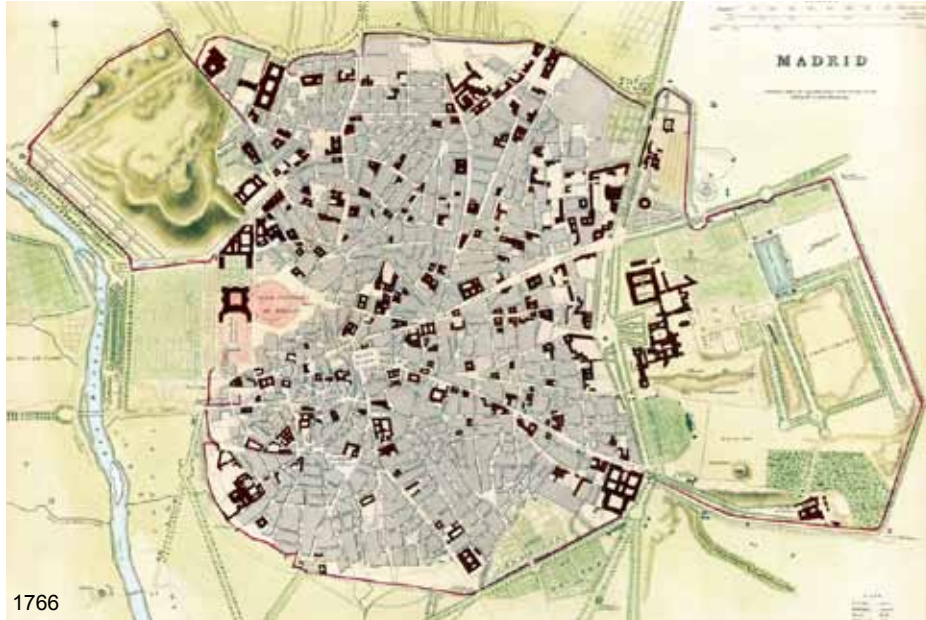
Madrid RIO

Carabanchel (metro)

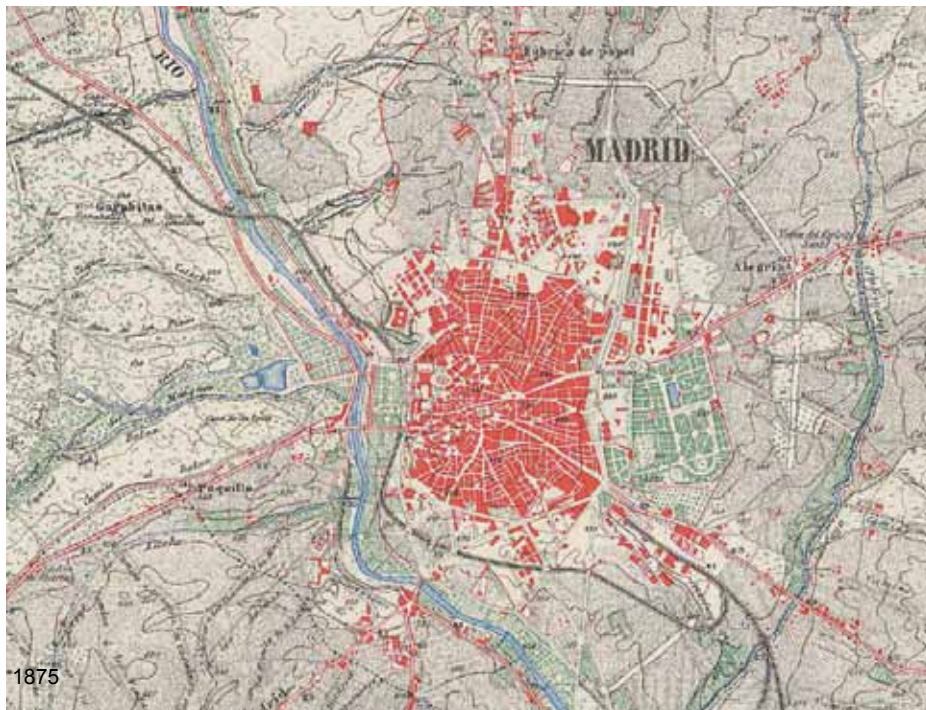
om 14.00 uur uit hotel naar metro en vliegveld Barajas

om 17.10 vertrek KL1704 en om 19.50 aankomst op Schiphol

Madrid algemeen

1766

1875

Van middeleeuwse ommuurde stad tot kosmopolitische metropool

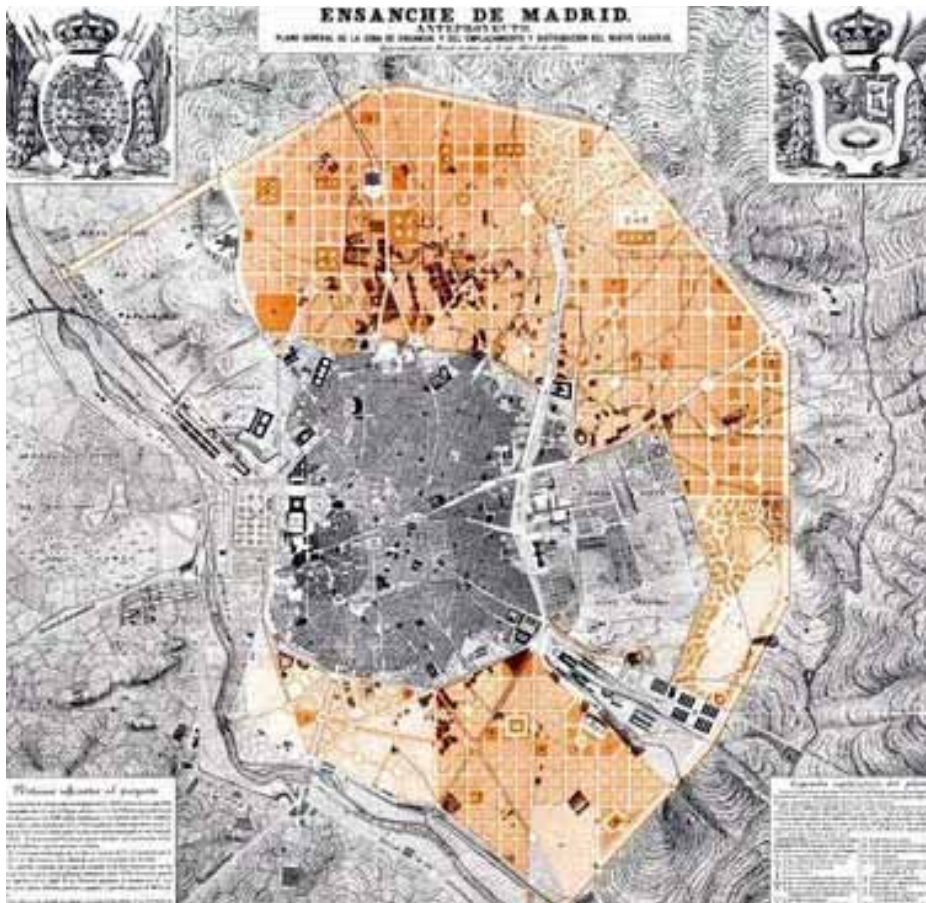
In the late ninth century, with the arrival of the Moors from Northern Africa, an Arab town began to take shape in what is now modern Madrid. The Moors built a castle (*alcazar*) on a hill overlooking the Manzanares River to protect their newly acquired territories. Residents followed the military and settled in the area. The Moors developed an intricate irrigation system, and agriculture bloomed. During the early stages of the Christian “Reconquest” of the Iberian Peninsula, Madrid was attacked by King Ramiro II of León in 932. The Moors restored the town but remained under siege.

In a final assault in 1083, Alfonso VI of Castile and León captured Madrid. The town was now under Castilian and Christian control. Many Moors continued to live there until the final purge of Muslims and Jews from Spain in 1492. The town’s Arab-Muslim character slowly faded over time. Madrid, which had been of marginal importance under the Moors, became home to many Castilian kings and grew in importance. By 1309, the Cortes (parliament) was operating within the city.

Madrid was already a large town when Philip II (1527–1598) made it the capital of Spain in 1561. Now at the center of Spanish power, Madrid began to grow rapidly. By the 1650s, more than 100,000 people lived in Madrid. Architecture flourished under the Habsburg monarchs, who directed the construction of many important structures that remain to this day. The Plaza Mayor, a huge square surrounded by five-story houses, was built between 1617 and 1619. It became the center of life for early Madrileños. Bullfights were held on the plaza, as well as trials and executions of the Inquisition (a general tribunal established in the thirteenth century for the discovery and suppression of heresy and the punishment of heretics).

The city continued to grow and prosper under the Bourbon Kings, especially King Charles III (1759–1788). Charles was not too fond of the city. He considered it dangerous and dirty and came close to moving the capital to Sevilla or Valencia. Yet despite his reservations, Charles stayed and passed laws to force citizens to clean up, inside and outside their homes. Acting much like a city planner, he engineered Madrid’s continued growth and development.

Madrid’s tranquility was shattered during the Napoleonic Wars when French troops occupied the city, and Napoleon Bonaparte’s brother Joseph (1822–1891) was installed on the throne. On May 2, 1808, the War of Independence began as Spaniards rose against the unpopular Joseph and fought French troops in bloody skirmishes. The date is remembered as a national holiday, but France continued to rule Spain until the war ended in 1814 with the victory of the Spanish army and guerillas, aided by British troops. Ferdinand VII (1788–1833),

1861 uitbreidingsplan Ensanche van Castro. Afmeting van de blokken vergelijkbaar met Barcelona (ca 100x100m) maar zonder afgeschuinde hoeken waardoor pleinruimtes hier ontbreken.

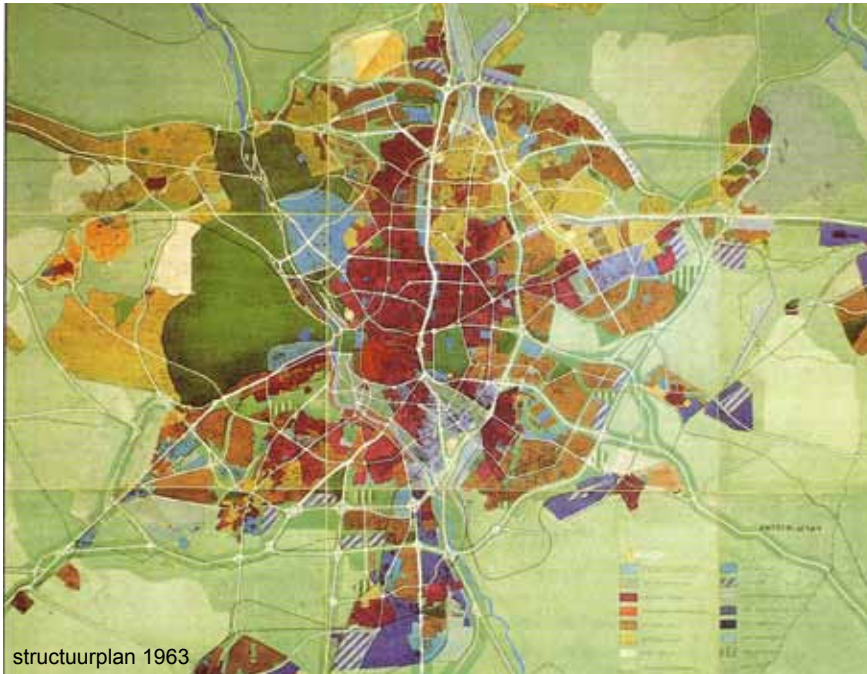
who had been imprisoned by Napoleon, returned to Madrid in 1814 and began to redevelop the city.

By the 1850s, major projects ensured the city's continued growth. More than 31 kilometers (50 miles) of new canals brought fresh water into the city. In 1851, the first train departed from Atocha station on its way to Aranjuez. In 1861, the Castro Plan, more commonly known as the Ensanche (the widening), was formally adopted to guide the city's growth. The modern plan established areas for hospitals, cemeteries, hospices, and even jails. It assigned certain areas as working-class neighborhoods and protected the richer enclaves from undesirable urban uses. Yet despite the plan, Madrid was unable to prevent poor areas from developing outside planned zones. During this time, there were no major industries in Madrid, and workers spent most of their meager earnings on food. The bulk of the population lived in substandard housing, many without water and sewage facilities.

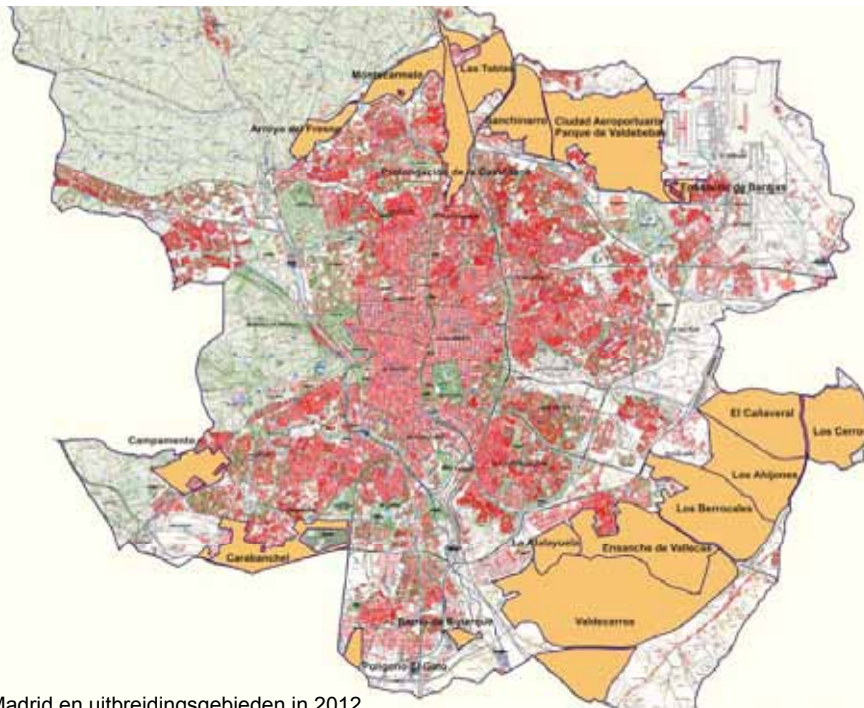
By the beginning of the twentieth century, nearly 600,000 people called Madrid home. Beautiful palaces, gardens, museums, and imposing government buildings dotted the city. In 1919 the city inaugurated the underground metro's first line. At the time, the service offered first and second-class tickets, a symbol of class differences in prosperous Madrid. By 1930, nearly one million people had moved into the city. The 1930s were difficult years for Madrid and Spain. The nation was deeply divided by political ideology. Many Spaniards didn't want a monarchy and sought a more democratic form of government. Fascism in Europe was on the rise, and the Soviet Union sought to influence other nations with its Communist ideology.

In 1931, Spain became a Republic; soon after that, the nation was divided by civil war. Fascists, the military, the Catholic Church and its conservative devotees championed the return of the monarchy. Collectively, these groups came to be known as Nationalists. A coalition of leftist parties that had narrowly won the 1936 elections and politically moderate Spaniards supported the continuation of the Republic. In 1936, civil war broke out.

Francisco Franco, who had become a general at age 33, led the Nationalist forces. The Republicans could not muster a united front. Epic battles were waged in Madrid during the civil war. The Republican government moved to Valencia, fearing that Madrid would crumble quickly to the Nationalist forces. But Madrid held up, despite heavy damage from constant aerial and artillery bombardments. With help from Nazi leader Adolph Hitler (1889-1945) and the Italian fascist Benito Mussolini (1883-1945), Franco's troops defeated the Republican forces in a final battle in Madrid on March 28, 1939. Franco declared Spain a monarchy in 1947, but he remained the country's dictatorial leader until his death in 1975. Under Franco, Madrid's position as the seat of power was further solidified.

structuurplan 1963

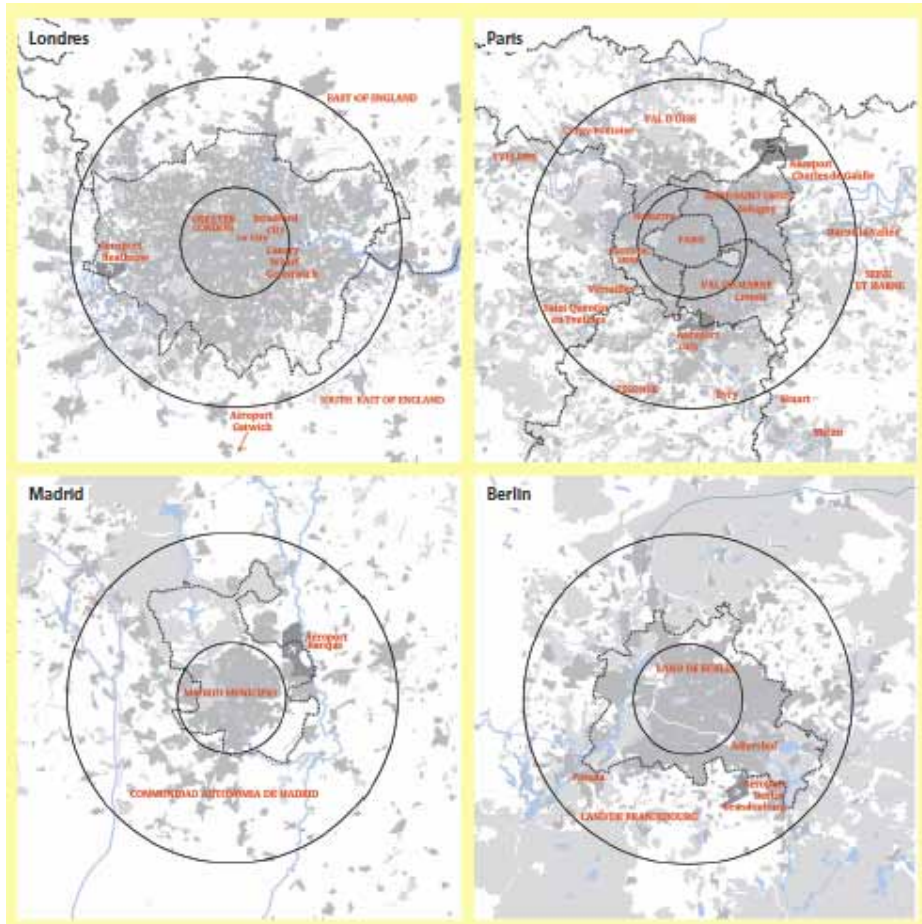
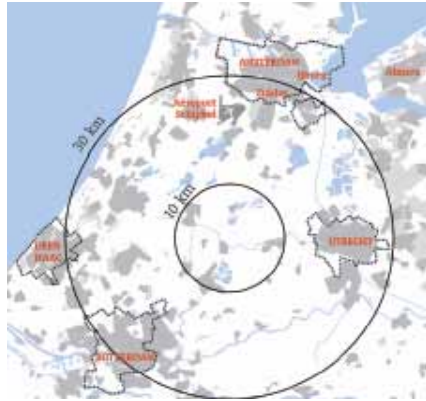

Madrid en uitbreidingsgebieden in 2012

Franco quickly set to rebuilding Madrid while he ignored other regions of the country. With the region established as a growing industrial center, the city continued to grow rapidly, swallowing many of its own suburbs. By 1951, Madrid covered 205 square kilometers (79 square miles). The Urban Plan of 1963 directed growth to other municipalities in the metropolitan area, turning some of them into bedroom communities. During the 1960s, the automobile became a major mode of transportation, choking the streets and the air. Franco's death in 1975 brought profound changes to Spain and Madrid. With King Juan Carlos (1938–) leading the way, Spain embarked on a democratization process that affected every institution in the country. Free from the conservative constraints of a dictatorship, Madrid became a more cosmopolitan city during the 1980s and 1990s. Its elected leaders began to pay more attention to the environment and passed laws to protect the city's architectural treasures, air, and water. In the 60s, entire new neighbourhoods were built on the outskirts (spreading out further and further into the plains) and the economy began to grow as a result. All the while, speculation became a habit within the construction sector. One example of this was the terrible transformation taking place along the Paseo de la Castellana. Many palatial mansions were demolished to make way for taller and more modern buildings in line with the times, the constructors choosing to ignore the historical value of the buildings being destroyed. Madrid slowly woke up from the post-war period and undertook an urban plan to try and repair a lot of the buildings affected by the war. Since 1975, Madrid's 'skyline' has been through many changes. The Gran Vía is no longer the elegant avenue it once was, but a great commercial and busy street. The Paseo de la Castellana, once the residence of the wealthiest bourgeoisie in the city, has been taken over largely by banks and embassies on both sides. However, areas like Chueca, which had been completely neglected by the local authorities and taken over by drug dealers and junkies, have now completely changed. Thanks to the gay community, for example, Chueca is perhaps one of the liveliest and trendy neighbourhood in the city today.

Several other major construction projects have also been carried out, including the Picasso and KIO Towers in more recent years. As well as the fantastic expansion of the Madrid metro system (it has to be said!), numerous building façades have been redone and the number of green areas in the city has increased (parks, trees on almost all streets, fountains). The KIO Towers, however, are the true representative of modernity in Madrid and its openness to new change (while not to everyone's aesthetic liking). They represent the single most important event in Spain in the last few years: Entering the European Union and the Euro zone. That's why these leaning towers are also known as the Puerta de Europa (Gateway to Europe), a medieval name for a modern outlook.

MADRID	3.2	5,304
BERLIN	3.4	3,810
LONDON	7.6	4,800
PARIS	6.5	8,539

Madrid ligt in het centrum van het Iberisch Schiereiland, op een hoogte van 667 meter boven zeeniveau. De regio Madrid heeft hierdoor een mediterraan klimaat met continentale invloeden, met warme zomers en betrekkelijk koude winters. Het klimaat lijkt op dat van steden als Sevilla of Córdoba, de winters zijn voor Spaanse begrippen koud, met minimumtemperaturen beneden het vriespunt en soms sneeuw. De zomers zijn heet en droog.

In de jaren '20 van de 20e eeuw was het inwonertal van Madrid gegroeid tot meer dan 1 miljoen mensen. Deze groei vereiste stadsuitbreiding, waardoor veel voormalige dorpen aan de stad werden 'vastgebouwd'. Ook werd er een groot aantal nieuwe wijken geconstrueerd, zoals Las Ventas en Tetuán, waar een groot deel van de nieuwe bevolking van Madrid ging wonen. Tegelijkertijd werd de verkeersslagader Gran Via geopend, die het verkeer in de binnenstad moest ontlasten en werd de metro van Madrid in werking gesteld.

Vooral de zuidkant van de stad werd na het einde van de Spaanse Burgeroorlog op grote schaal geïndustrialiseerd en werden veel bestaande dorpen opgeslokt. Het oppervlak van de stad vertienvoudigde zich dan ook van 66 km² naar 607 km². Pas in 1963 verplaatste de demografische groei zich naar buiten de stad en ontstond de zogenaamde 'Periferia'.

Madrid heeft nu een record aantal inwoners: meer dan 3,2 miljoen. Er wonen immigranten van over de hele wereld, met name uit Zuid-Amerika en inmiddels is slechts 85% van de inwoners van Spaanse afkomst. De grootste groepen immigranten komen uit: Ecuador, Marokko, China, Colombia, Peru en Argentinië.

Madrid is, volgens Madrileense bronnen, **een van de groenste steden** van de wereld dankzij de energieke Gemeente programma's van de laatste decennia om bomen te planten en groengebieden aan te leggen. Er is nu 3.300 hectare aan parken en meer dan 40 parken binnen de gemeentegrenzen, waardoor er 11,5 m² groen per inwoner aanwezig is. (Parijs en Londen hebben respectievelijk 8 en 9 m²/inw). De meeste m² worden gehaald uit de grote natuurgebieden binnen de gemeentegrenzen aan de noordwestzijde in de uitlopers van de Sierra de Guadarrama zoals o.a. het Casa del Campo (1700 ha). In het stadscentrum is behalve het park El Retiro (130 ha) en MadridRIO (120 ha), niet veel open groene ruimte. Vanaf eind vorige eeuw zijn met name aan de oost- en zuidkant van de stad (in de periferia) heel grote parken aangelegd. Maar, parque Juan Carlos I uit 1992 (160 ha) ligt helaas geïsoleerd tussen snelwegen, conferentiecentrum en golfbaan. En de twee nieuwe parken nabij vliegveld in Valdebebas (samen ruim 650 ha), die we gaan bekijken, hebben voorlopig niet veel gebruikers uit de onafgebouwde woonwijken.

Metro

uitsnede centrum

Metro (van ca 6.00-1.00)

Plano Zona Centro de Madrid

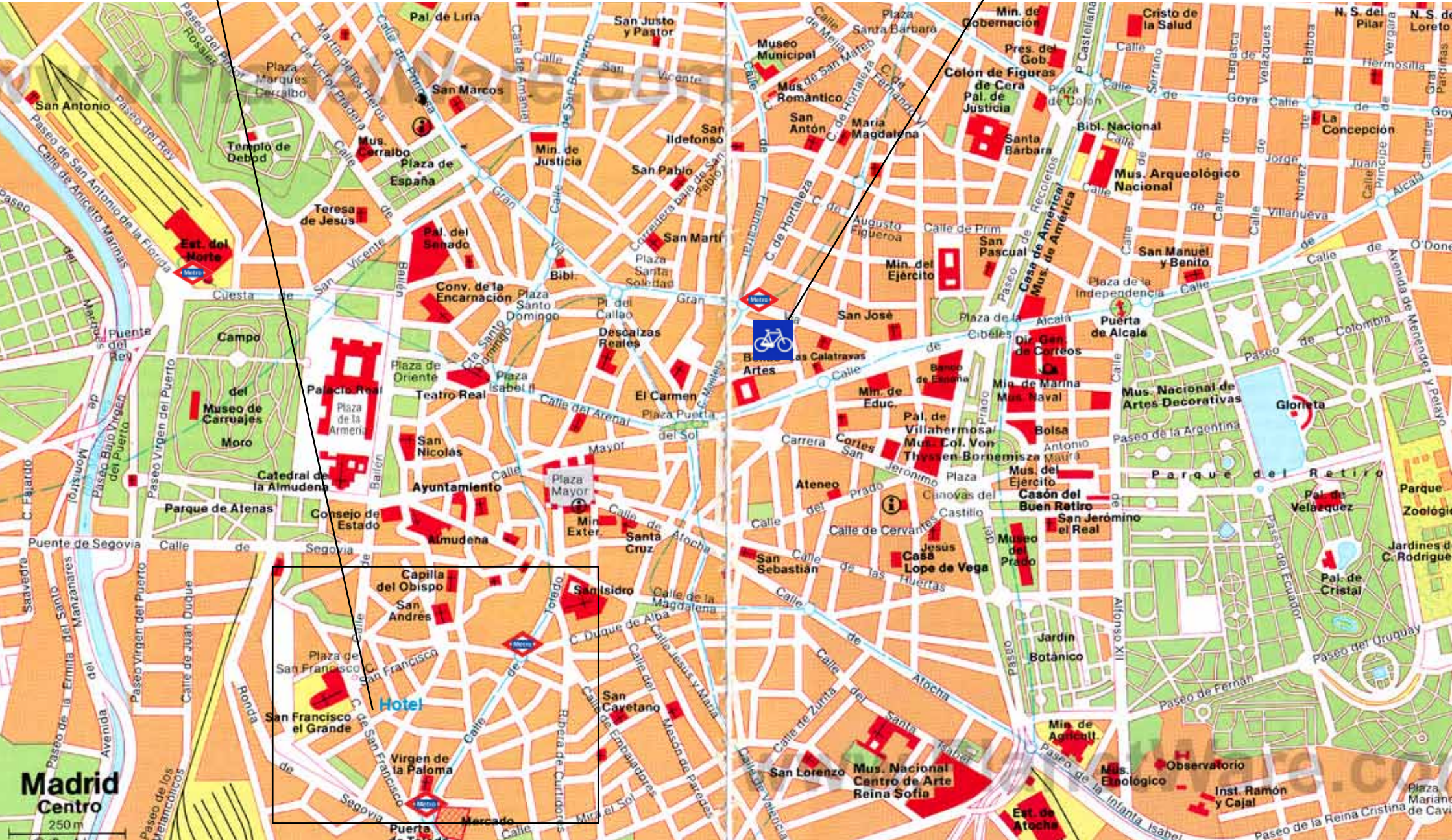
La Suma de Todos
Dirección General de Turismo
CONSEJERÍA DE ECONOMÍA Y HACIENDA
Comunidad de Madrid
www.madrid.org

**SALY
QUÉDATE**

Hotel: Reyes Católicos *** (zie kaart uitsnede op blz 8)
Calle Angel 18
metro: Lijn 5 (lichtgroen) haltes La Latina of Puerta de Toledo

Fietsverhuur: Baja Bikes
Calle Jardines 12
metro: Lijn 5 (lichtgroen) halte Gran Via

Centrum

Woensdag 21 mei: centrum Madrid

14.30 verzamelen in vertrekhal op Schiphol
16.45 vertrek naar Madrid
19.20 aankomst op Barajas, Madrid
met metro naar hotel

verkennen van hotelomgeving bijvoorbeeld:

Mercado de San Miguel (vlakbij Plaza Mayor, open tot 24.00)	zie blz 125
Plaza Mayor	zie blz 88
Puerta del Sol	zie blz 89
MadridRio	zie blz 36
In de Calle de la Cava Baja zitten veel restaurants	zie blz 8

Ecosistema Urbano **EU**
Calle Estandislo Figuerras 6

Baja Bikes. Calle Jardines 12

Donderdag 22 mei: MadridRIO fiets

8.30 uit hotel naar fietsverhuur Baja Bikes

te voet of met metro Lijn 5 (lichtgroen) van La Latina naar halte Gran Via.

9.30 start Madrid Rio bij Principe Pio (naast infopanelen en Europese vlag)

+ gids Enrique Ibáñez González van Urban Matters

+ bureauleden van Burgos & Garrido, zie blz 108

Madrid Rio en Parque Lineal del Manzanares Sur

- gezamenlijke picknick/lunch

Enrique

17.00-18.00 Bureaubezoek Ecosistema Urbano

+ Luisa Zancada en Jorge Toledo (zie Ecobulevar op blz 71 en 105)

Madrid Rio vervolg tot 19.00

19.30 fiets inleveren

vnr. 7. Jardines de la Virgen del Puerto, 5. Huerta de la Partida en 1. Avenida de Portugal

Madrid RIO Who knew even Madrid had a river?

Unlike Seville or Bilbao, whose early fortunes were inextricably linked to their waterways, Madrid began as a hilltop fortress that conveniently had a little river, the Manzanares, winding lazily through the plain below (to the west of the Royal Palace which stands on the site of the fortress). But for decades, not even the royal family could claim a water view, as the river was choked by two ribbons of the M-30 freeway, which rings the city.

All around the world, highways are being torn down and waterfronts reclaimed; decades of thinking about cars and cities reversed; new public spaces created. The Madrid Rio park belongs to a larger transformation that also includes the construction of dozens of new metro and light-rail stations that link far-flung, disconnected and often poor districts on Madrid's outskirts to downtown.

The park was to be generally informal, low-key and practical, in certain aspects more American than European, full of playgrounds and ball fields and bike paths. Most important, the 120 hectares would be constructed in stages. Every month another section could be rolled out. The mayor wanted to stand with grateful citizens in front of news cameras in the first section of the park before re-election day in 2007. He did andhe won the re-elections.

Of course Madrid is now just about broke, and Mr. Alberto Ruiz-Gallardón's opponents point to his civic improvements as one cause. They were indeed expensive, albeit a fraction of what the costs would have been in America. Pilar Martínez, who oversaw the park project in the mayor's office, told me that the official price tag of Madrid Río hovers near \$5 billion, all but \$500 million (ca € 332 million) of it spent to bury the highway. Twenty-seven miles of new tunnels were dug; countless tons of granite installed to make paths and fountains; 33,000 trees (8,000 pine trees) were planted. A new, elegantly simple boathouse has been designed, and a 19th-century complex of brick and glass buildings, including a derelict slaughterhouse and greenhouse, are now being renovated to house art studios and a dance theater.

It took just seven years for the Madrid Rio project to go from conception to inauguration. Four miles of the six- to eight-lane M-30 were tunneled underground and the land above was reborn as a picturesque 300-acre riverside park. It cost 400 million euros (about \$574 million), required the planting of trees, shrubs and plants, and took a lot of wrangling with environmental and neighborhood advocacy groups to create a sprawling esplanade that now runs through six municipal districts. Where traffic used to snake and snarl, people now stroll, jog, bike and splash.

The park includes 17 new playgrounds (including fitness areas for grown-ups that look like stone-age gymnastics equipment made out of logs and ropes) as well as running and bike paths, a skate park and an almost-100-foot-high climbing wall.

What's more, the new park is revitalizing city attractions that have languished off the tourist radar but now suddenly seem at the center of the action. The fledgling multidiscipline arts center known as Matadero Madrid in the old slaughterhouses anchors the park to the south and has been swarming with people since Madrid Rio's opening weekend. Now that the highway and its tangle of access ramps no longer run between them, several once-isolated parks like the Casa de Campo, Campo de Moro and Parque del Oeste now practically meet at the river's edge.

Reuniting the city center with its southwestern neighborhoods (area real estate prices have skyrocketed accordingly), the park's 33 bridges range from Renaissance-era to right now. The time warp is nowhere more visible than at the early-18th-century Puente de Toledo. Its harmonious rhythm of arches and curved bulwarks is echoed just a bit farther downstream in the corkscrew-shaped cylinder of steel designed by Dominique Perrault. Nearby, the new Parque de la Arganzuela is already a neighborhood favorite. It features a quirky playground with giant sliding boards — some wide enough for parents and kids to slide side-by-side — and other novel amusements, like a tirolina (similar to a zipline, it transports riders, one at a time, about 100 feet across the park). As the summer starts to heat up, visitors can cool down on the new urban "beaches," large elliptical fountains designed for frolicking in jets of water and clouds of refreshing mist. At night, the Puente de Arganzuela (Dominique Perrault) lights up like a piece of an alien rocket fallen to earth.

Bron: Michael Kimmelman, New York Times, 2011

Madrid RIO De ontmoeting van stad en rivier

Madrid heeft een heel andere relatie met de rivier dan Parijs met de Seine of Londen met de Theems. Madrid lag op een ruim 20 meter hoge heuvel ten oosten van de Manzanares rivier en veilig achter fortificaties. In de rivier ging men vissen of deed men de was.

In de 16e eeuw waren er wel enkele bruggen. Bij hoge waterstanden was de rivier niet op een andere manier over te steken. Via de Puente del Rey (koningsbrug) kon de koning naar zijn koninklijke bossen en jachtgebieden: het huidige natuurgebied en bos park 'Casa del Campo'. Pas in de 20 eeuw breidde de stad op de rechter oever uit. Toen ook de waterstand kunstmatig beheersd werd en de rivier over ca 15 km gekanaliseerd tot een goot van 40 meter breed, heeft men eind jaren 60 op de hierdoor beschikbaar komende ruimte aan weerszijden, de ringweg M30 aangelegd. De grens die de rivier vormde tussen stad en ommeland werd een snelwegbarrière tussen oude stad en buitenwijken.

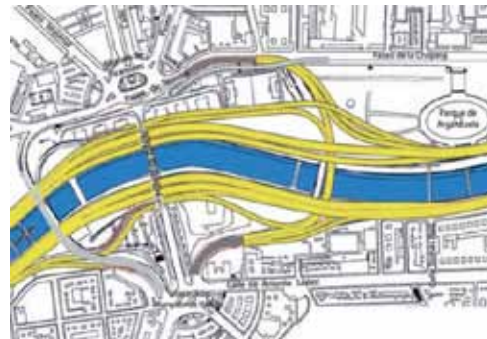
In de 21e eeuw past autoverkeer niet in een duurzame en leefbare stad, vindt het stadsbestuur. In 2003 wordt daarom besloten de ringweg M30, die bovendien ook nog verbreed moet worden, ondergronds aan te leggen. Er komt hierdoor bovengronds een enorme ruimte vrij. Een gebied dat de tot dan geïsoleerde openbare ruimtes en parken met elkaar verbindt. Hemelsbreed op slechts 1 km van de Plaza Mayor! Er wordt in 2006 een prijsvraag voor de inrichting van deze ruimte uitgeschreven. De opgave luidt in hoofdlijnen: maak groene corridors op de oevers, betere verbindingen met de suburbs, herstel de historische relatie met de Casa del Campo, geef prioriteit aan voetganger en fietser en integreer historisch erfgoed.

West 8 wint de prijsvraag en heeft het ontwerp voor een duurzaam bospark, dat grotendeels een dakpark is, samen met MRIO arquitectos uitgewerkt. In 2011 is het opgeleverd.

De beplanting bestaat hoofdzakelijk uit beplanting met een geringe waterbehoefte zoals pijnbomen en platanen. En aromatische heesters zoals lavendel en rozemarijn. Populieren zijn alleen vlakbij de rivier en nabij natte stukken aangeplant. Er is een geautomatiseerd bewateringssysteem dat beïnvloed wordt door weerstations en regensensoren. Er wordt geen drinkwater gebruikt maar water uit zuiveringsinstallaties dat in ondergrondse voorraadtanks in het gebied wordt opgeslagen.

Het gebruik van alternatieve energiebronnen zoals een hydro powerstation en zonnepanelen zijn onderzocht maar niet uitgevoerd in afwachting van toepassingen op grote schaal die de investeringen rechtvaardigen.

Bron: Madrid RIO a project of urban transformation, 2011.

dakpark Salon de Piños

De M30 loopt aan weerszijden onder de 'Salon de Pinos'

Adriaan

Christian

Edzo

MRIO arquitectos: Carlos Rubio, Ginès Garrido, Francisco Burgos, Fernando Porras Isla.

Madrid RIO

Burgos & Garrido Arquitectos Asociados, Porras La Casta Arquitectos and Rubio & Álvarez-Sala (during construction period these 3 Madrid-based firms formed a joint venture for the project: MRIO arquitectos);

team West 8: Adriaan Geuze, Christian Dobrick, Edzo Bindels, Alexander Sverdlow, Claudia Wolsfeld, Enrique Ibáñez González, Freek Boerwinkel, Joost Koningen, Juan Figueroa Calero, Karsten Buchholz, Lennart van Dijk, Luna Solas, Mariana Siqueira, Marta Roy, Martin Biewenga, Michael Gersbach, Perry Maas, Riccardo Minghini, Sander Lap, Shachar Zur.

completed: 2007-2011.

The city of Madrid dug 43 kilometres of tunnels into which the exit routes and motorways of the six-kilometre section along the River Manzanares disappeared. West 8, working together with MRIO arquitectos, a joint venture of three Madrid based firms led by Ginés Garrido Colomero, designed the master plan for the reclaimed riverbanks and the new urban area.

Development plans were then prepared for the individual components: Salón de Pinos, Avenida de Portugal, Huerta de la Partida, Jardines del Puente de Segovia, Jardines del Puente de Toledo, Jardines de la Virgen del Puerto and Arganzuela Park.

Avenida de Portugal (1), one of the most important roads into the centre of Madrid, relocated in a 2 layer tunnel and providing underground parking, converting the roofspace into a garden, benefitting the local residents in particular with cherry trees.

The **Salón de Pinos (2)**, is designed as a linear green space, which will link the existing and newly designed urban spaces with each other along the Manzanares River, located almost entirely on top of the M30 motorway tunnel, with a "choreography" of the 8.000-fold pine tree planting with a repertoire of cuts.

Huerta de la Partida (5) in front of the old Royal Palace, is now a modern interpretation of the orchard and a wide variety of fruit trees in groups, formed from skipping ranks.

For the **Arganzuela Park (6)**, the dominating motive is the water. The canalized and damped river Manzanares is surrounded by his architectural walls. The different streams have their own characters.

Puentes Cascara (8), serving as bridges and iconic landmark, creates a place where the river is really experienced. They are designed as a massive concrete dome with a rough texture which have the scale of park elements with more than one hundred cables resembling whale baleens wearing the slim steel deck and the ceilings of a mosaic by artist Daniel Canogar.

Bron: www.west8.nl

Deelgebieden Madrid RIO:

1. Avenida de Portugal
2. Salon de Pinos
3. Jardines del Puente de Segovia
4. Jardines del Puente de Toledo
5. Huerta de la Partida
6. Parque e Puente de la Arganzuela
7. Jardines de la Virgen del Puerto
8. Puentes Cascara

Madrid RIO in deelgebieden

1. Avenida de Portugal (realization: May 2007)

This Avenida is one of the most important roads into the centre of Madrid and is characterized by its impressive environs. The motorway lies at the boundary between one of the most densely-built residential quarters and the Casa de Campo – formerly the Spanish king’s hunting grounds – and from far away offers an impressive view to the historic city centre on the banks of the Manzanares. By relocating the road in a (double) tunnel and providing underground parking for 1.000 vehicles, it was possible to convert the space into a garden, benefitting the local residents in particular. The design takes a journey to Portugal as its theme – the extension of the Avenida de Portugal leads towards Lisbon, in the process crossing a valley famous for its cherry blossoms in the otherwise extremely barren and inhospitable climate of the Estremadura. The abstraction of the cherry blossom as a design element of the park, the planting of different kinds of cherry trees to extend the period in which they flower, the reinterpretation of the Portuguese paving and the connection of the space to its surroundings has led to the creation of a popular public space.

2. Salon de Pinos (realization: 2010)

The Salon de Pinos is designed as a linear green space, which will link the existing and newly designed urban spaces with each other along the Manzanares river. Located almost entirely on top of the motorway tunnel, the reference to the flora of the mountains was chosen for the outskirts of Madrid. The pine tree which is able to survive on the barren rock is planted in more than 8.000-fold. A “choreography” of the tree planting with a repertoire of cuts, selection of grown characteristic trees, combined and inclined planting leads to a natural and sculptural character of the space to create a botanical monument. A variety of tests, carefully selected plants and materials, the design of a tree-support with refers to the bull’s horns and the technical solutions of the structure of the substrates in the tunnel document the complex nature of this park in the city.

3. Jardines del Puente de Segovia

These gardens boast spacious grassy areas dotted with poplar trees nearby the city’s oldest bridge: el Puente de Segovia.

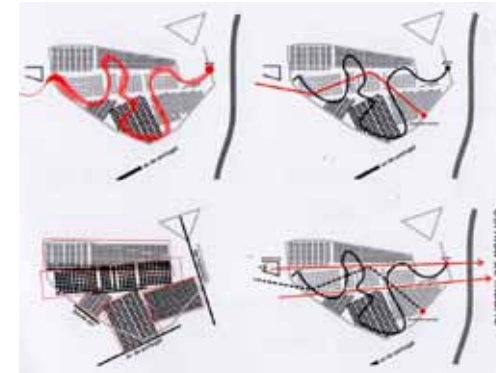
4. Jardines del Puente de Toledo

These baroque style gardens formed by mazes of plant patterns emphasises the stone architecture of Pedro de Ribera's bridge design.

5. Huerta de la Partida (first phase of realization 2007, second phase 2009)

The City Palace was built as a Baroque ensemble with a strict choreography that connected the Royal Palace with the hunting grounds and the fruit and vegetable garden at the other side of the river. Through the infrastructure changes of the fifties the orchard was turned into a transportation hub. Contrary to the initial tendency to create a historical reconstruction, the Huerta is now a modern interpretation of the orchard. The motive of the hortus conclusus has been formed with a wide variety of fruit trees in groups, formed from skipping ranks. Fig trees, almond trees, pomegranate and more of such plantings symbolize paradise in the past. The in recent decades undertunneled river is meandering again through the room. Its source and the mouth are specially shaped. From the cave, which sets the end point of the watercourse the scene gives the viewer the image of the ensemble intact again – the combination of the elements of the Baroque city castle. As a consequence of the design there is a new entrance to the Casa de Campo that logically connects to the public space.

6. Parque de la Arganzuela (realization 2011) and Puente monumental de Arganzuela (Perrault)

The dominating motive for the biggest part of the project is water. The canalized and damped river Manzanares is surrounded by his architectural walls. The park is based on the different emotions and landscapes in context of the water, makes this element feelable and explorable. The system of streams is running through the park and will form, in the crossings and though the topography, different spaces and motifs. The different streams have their own characters. The Rio seco for example is an interpretation of the dry rivers of the Spanish landscape in which you feel the presence of the water in any season. But throughout the year only the freshness of the vegetation along the riverbed and pebbles on the riverbed are visible. Botanical variety will create different atmospheres in the artificial leas and will allow a clear structuring of the spaces with high variety of different moods.

7. Jardines de la Virgen del Puerto

Situated on the left bank between de Campo del Moro gardens in front of Palacio Real and the rio Manzanares. Involving the chapel, originally built by architect Pedro de Ribera in 1718 and rebuilt after being damaged during Spanish Civil War.

8. Puentes Cascara (realization 2010)

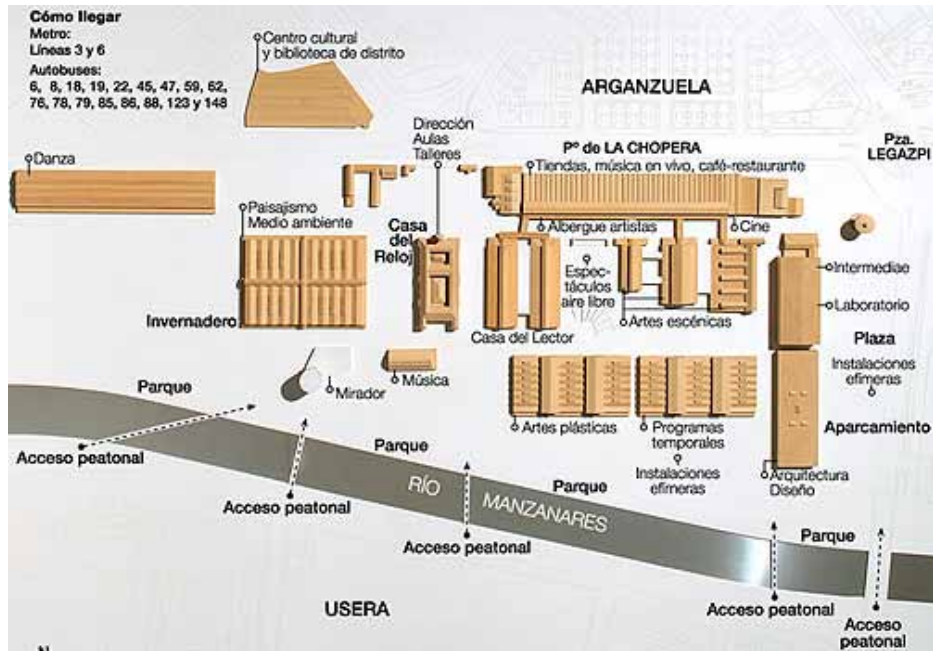
In contrary to usually technical and pragmatic pedestrian infrastructural bridges they create a place where the river is really experienced. They are designed as a massive concrete dome with a rough texture. The bridges have the scale of park elements and not of the infrastructure. More than one hundred cables resembling whale baleens wearing the slim steel deck. The fine detailing becomes visible when entering the bridge. The ceilings have a mosaic of the Spanish artist Daniel Canogar. In the edge of the ceiling the lighting is included which illuminates the artwork and the deck by reflection.

Bron: www.burgos-garrido.com

Matadero

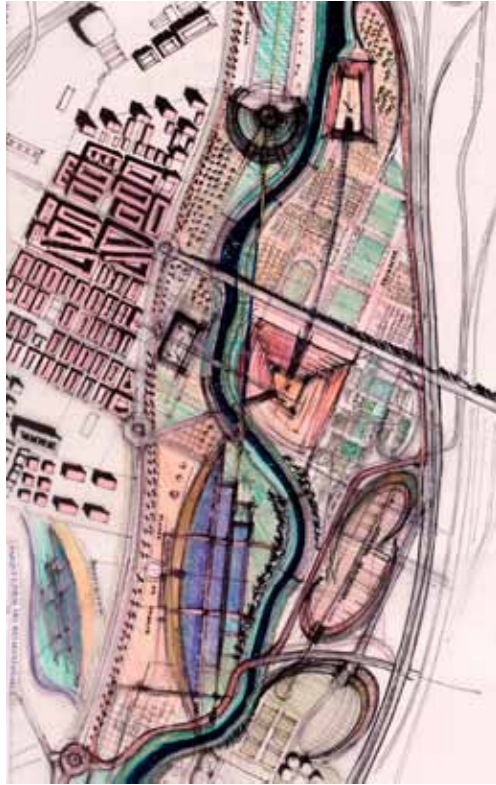
Contemporary Art Center
 met onder andere:
 - Café Teatro (12am-10pm)
 - La Cantina (10am-10pm)
 - Terraza (podium)
www.mataderomadrid.org

On 21 June 1911, construction began on the slaughterhouse (“matadero”) and livestock market, one of the most singular industrial establishments of 20th-century Madrid architecture. The project by Luis Bellido was structured around a complex of pavilions characterised by functionality, constructive rationality and conceptual simplicity. There is however a historicist element to the architecture, which incorporates Neo-Mudéjar features, such as tiles with abstract designs. The buildings were in use as a slaughterhouse until 1996. At the turn of the 21st century, Madrid City Council decided to turn this space into a great laboratory for contemporary artistic creation. In keeping with its experimental vocation, all the restoration work has been developed through a newly added, flexible and reversible architecture that uses industrial materials that go with the premises’ character. Thus, Matadero has become an opportunity to experiment with Madrid’s new architecture.

Matadero Madrid now is a lively, constantly changing space at the service of creative processes, participatory artistic training and dialogue between the arts. It was set up to help reflect on the contemporary sociocultural environment and support processes to build the culture of today and tomorrow. A unique lab for experimentation and promoting new cross-disciplinary formulae and largest in South Europe.

Parque Lineal del Manzanares, deel 1

Ricardo Bofill-Taller de Arquitectura, 2003
www.parquelineal.es en www.ricardobofill.com

Dit park was de eerste fase van het Parque Lineal del rio Manzanares dat ten zuiden van de stad is aangelegd. Het sluit nu aan op MadridRIO. Hoe met de 2e en 3e fase van dit Parque Lineal staat is onbekend.

The first stage of the project “the Linear Park on the River Manzanares” by Spanish Catalan architect Ricardo Bofill, was completed in 2003. The geographical location of the park, south of Madrid, is crucial to the city, which is spreading progressively towards the Meseta and needs open ground to break the urban tissue and to provide citizens with contact with nature. The ambition of the project was to transform an area containing the capital’s sanitation and electricity supply infrastructures into a major park that will also meet the recreational and sporting needs of the surrounding districts. The previous studies on the treatment of the river that begun as part of Madrid’s sanitation plan were followed by Bofill’s design project. The park is a natural, building free setting for outdoor sports such as jogging and biking, water related activities at a large rowing canal, and open air cultural activities and events. The project foresees covering the sewer exits at the northern end of the park and isolating the water purifiers and electricity plant to hide the installations from view and mask possible emanating smells.

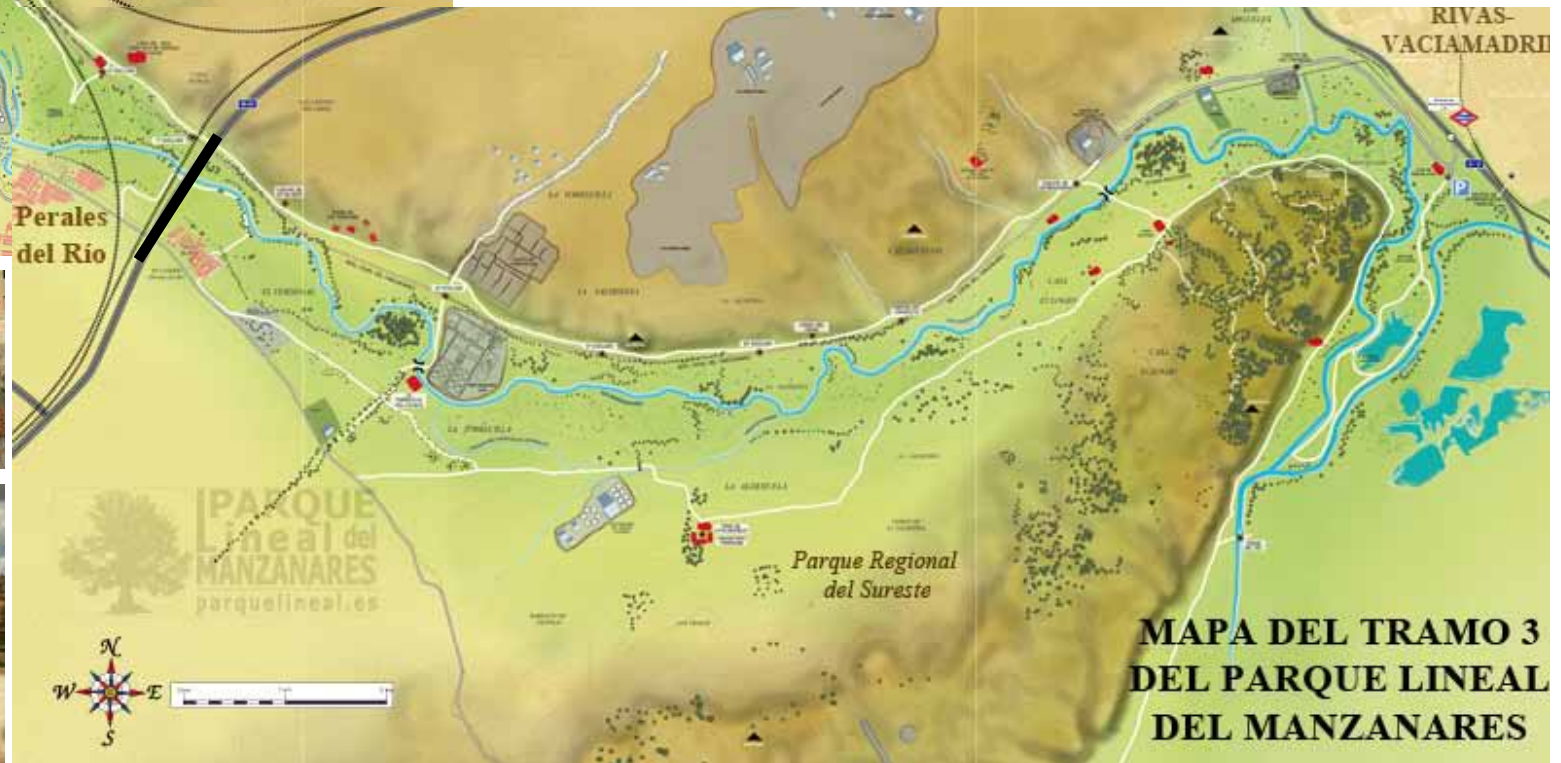

Parque Lineal del Manzanares, deel 2+3

Niet opgenomen in het programma.

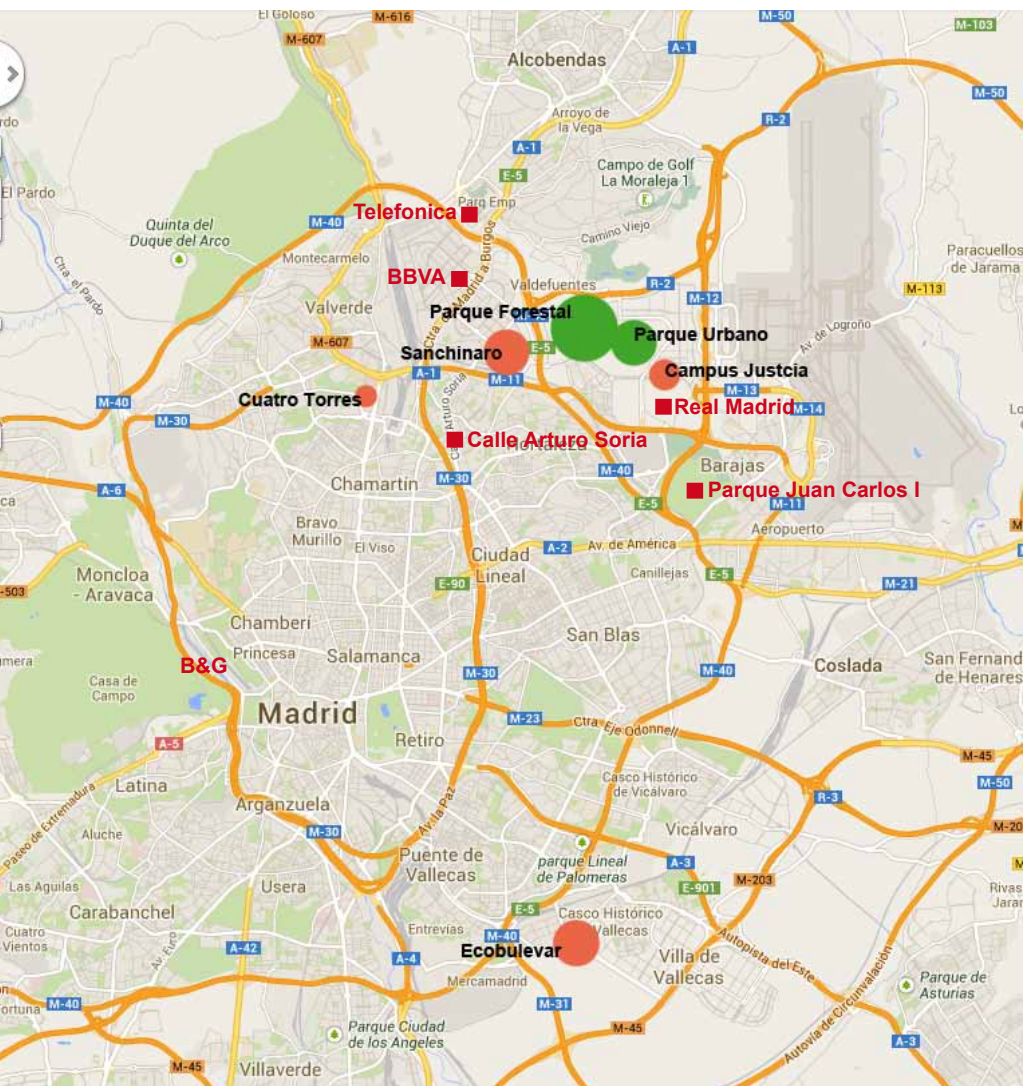

Nog steeds stadsrandgebied met boomgaarden, landbouwgronden, snelwegen, waterzuiverings- en electriciteitsinstallaties. Bevat ook resten van een kanaal met sluisen dat in de 18e eeuw een verbinding met de zee moest worden. In de terrasvormige kalkstenen kliffen woonden Neanderthalers en tijdens o.a. de Spaanse burgeroorlog zijn er bunkers en loopgraven gebouwd.

Burgos & Garrido **B&G**
Calle de Aniceto Marinas 1000

Vrijdag 23 mei: Periferia metro-fiets-metro

8.30 vertrek uit hotel

OV: naar metrohalte Latina lijn 5 (groen) richting Alameda de Osuna; bij Alonso Martinez overstappen op lijn 10 (donkerblauw), uitstappen halte Begoña;

9.00-9.30 Cuatro Torres area

verder met lijn 10; overstappen op light rail in Las Tablas; uitstappen op halte Alvarez de Villaamil.

Sanchinarro:

openbare ruimte en gebouwen Celosia, El Mirador en La Espiral

10.30 fietsen worden bezorgd bij metrohalte Alvarez de Villaamil

11.30 vertrek op de fiets naar Valdebebas Citizens Advice Bureau-Exhibition Hall, Avenida de las Fuerzas Armadas 5.

Valdebebas:

12.00-13.00 Toelichtingen Ontwikkelingsbedrijf Valdebebas en Gemeente Madrid in Exhibition Hall bij Citizens Advice Bureau (zie locatie op blz 61)

13.00-16.00 Lunchen en rondfietsen

Parque Forestal de Valdebebas

Parque Urbano de Valdebebas en woonwijk

(■ Opties bij tijd over: langs trainingsvelden Real Madrid naar Parque Juan Carlos I blz 120; Telefonica building blz 116; BBVA Headquarters in aanbouw blz 117; Calle Arturo Soria blz 118).

16.00 fietsen inleveren op afleverlocatie in Sanchinarro

OV: neem op halte Alvarez de Villaamil van lightrail 1 naar Pinar de Chamartin, overstappen op metro 1 (bruin) en uitstappen bij Villa de Vallecas. te voet verder naar:

Vallecas:

17.00 Ecobulevar

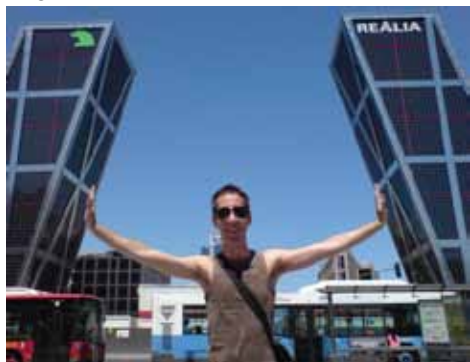
18.15 terug met metro naar centrum

OV: met lijn 1 (lichtblauw) naar Bilbao; overstappen op lijn 4 (bruin) en uitstappen in Argüelles; te voet richting rivier en bureau Burgos & Garrido.

19.00 Bureaubezoek Burgos & Garrido (zie bureau-info op blz 106)

AZCA

Torres KIO ^

Cuatro Torres area v

AZCA + Torres KIO + Cuatro Torres

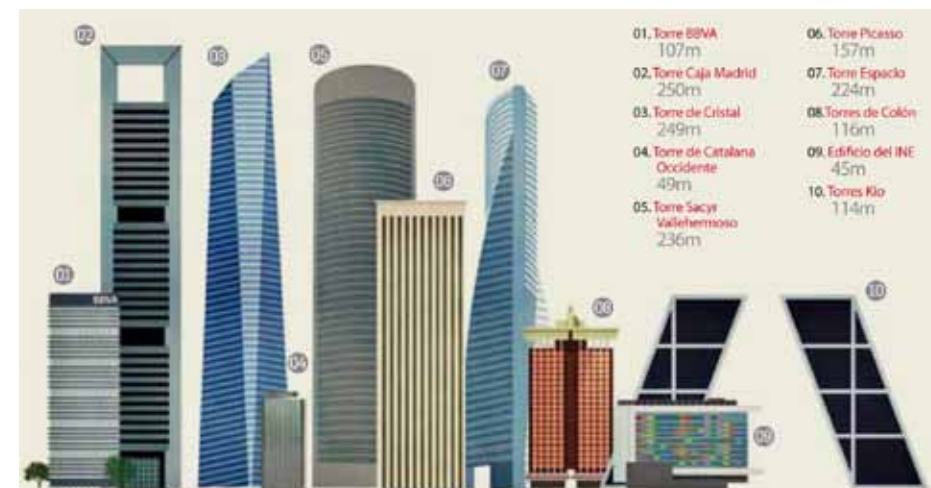
OV: lijn 5 en daarna lijn 10; AZCA (halte Nuevos Ministerios); KIO (halte Torres KIO); Cuatro Torres (halte Begoña uitstappen).

'Het andere Madrid' ten noorden van het stadscentrum, aan de Paseo de la Castellana: hoogbouw en grootschalige kantoorontwikkeling.

- **AZCA**: Kantoren en winkelcentrum op metro/treinstation, naast regeringsgebouwen uit jaren 70. Functioneert matig, is desolaat, prijsvraag loopt al jaren... .

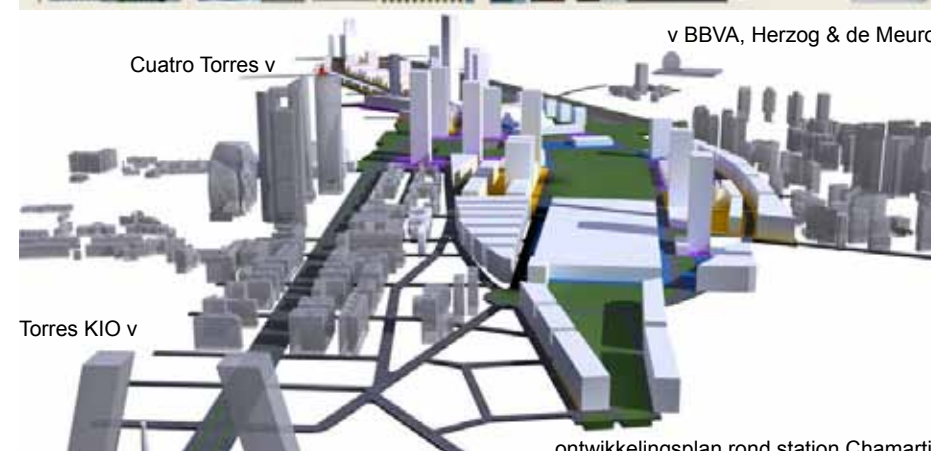
- Rondom de Puerta de Europa: **Torres KIO** (Kuwait Investments Office, architect: Philip Johnson en John Burque). 15° uit het lood, 1996.

- Verderop de **Cuatro Torres**: vlnr en Z-N op de foto linksonder, de 4 hoogste torens: Torre Caja Madrid (Norman Foster, 2009); Torre de Cristal (Cesar Pelli, 2008); Torre Sacyr (Carlos Rubio Carvajal en Enrique Sala Walter, 2007); Torre Espacio (Henry N. Nobb, 2007).

v BBVA, Herzog & de Meuron

Cuatro Torres v

Torres KIO v

ontwikkelingsplan rond station Chamartin

Spooksteden in de Periferia

De ruimtelijke structuur van de 'Periferia' in Spanje, maar ook van Madrid lijkt in een paar opzichten sterk op die van de suburbs in de USA. Er zijn veel plantsoenstroken en parkruimtes in de stedenbouwkundige plannen opgenomen. De wijken worden door ruim gedimensioneerde infrastructuur ontsloten en zijn gekoppeld aan de snelwegen rond de stad.

De structuren van brede wegprofielen met lange rechtstanden voorzien van middenbermen en regelmatig onderbroken door immense rotondes kenmerken op identieke wijze vrijwel alle stedenbouwkundige plannen in en om Madrid. Aandacht voor de verschillen in de landschappelijke ondergrond lijkt niet aanwezig. Wie hebben dit bedacht?

In een aantal van deze wijken liggen naar Amerikaans voorbeeld ook grote commerciële- en winkelcentra ("malls") met immense parkeerterreinen. Tot voor kort ontbrak op veel locaties een goed OV-netwerk.

De enorme groei van de stad is in de jaren 80 van de vorige eeuw begonnen. Verhoudingsgewijs liep de aanleg van infrastructuur en bouwrijpmaken vele malen meer voorop dan de bevolkingsgroei. In 1989 gold een Wet waarin stond dat alle land dat niet beschermd was, in principe bebouwd mocht worden, of er nu woningbehoefte was of niet. De bouwmarkt ging hiermee dus meteen en overal aan de slag. Met het liberale beleid was het ook mogelijk om hoge hypotheeklen voor zelfs 40-50 jaar te krijgen. Verleidelijke verkoop-presentaties van prachtige groene wijken deed veel mensen hierdoor verhuizen naar een luxe koopappartement.

Er blijkt nu een enorme overproductie aan woningen en bouwrijp gemaakte gronden gerealiseerd te zijn. Waarvan veel woningcomplexen momenteel onverkocht leeg staan en terreinen braak liggen. Nieuwe wijken komen er niet; veeleer slechts fragmenten. Veel bouwkvavels zullen ook voorlopig niet bebouwd worden. De vele parken worden niet of nauwelijks gebruikt. En de bewoners die er wonen krijgen de prachtig voorgespiegelde luxe woonwijk niet. Zelfs geen burelen, laat staan voorzieningen als scholen of een café op de hoek. Wat nu?

< ^ El Mirador, MVRDV, 2003
 v La Espiral, Burgos & Garrido, 2007
 vv Celosia, MVRDV, 2009

Sanchinarro

OV: metro lijn 10 (MetroNorte, donkerblauw) richting Hospital Infanta Sofia, halte Tablas overstappen op lightrail (1) en uitstappen bij halte Alvarez de Villaamil.

Op basis van het stedenbouwkundig plan PAU uit 1997 wordt deze wijk van 400 ha sinds het begin van de 21e eeuw ontwikkeld. Er is een metro- en lightrailverbinding met het centrum, een groot winkelcentrum met warenhuis El Corte Ingles, twee ziekenhuizen en nieuwe Headquarters van de BBVA in aanbouw (zie blz 117).

De twee woningblokken van MVRDV vormen een enorme uitzondering op wat er verder in de wijk gebouwd is. De overwegend grote rode woonblokken hebben gesloten gevels met kleine ramen. Balkons ontbreken. Men wil de hitte buitenhouden. Op de locatie van het Mirador (2003) had vast een trapeziumvormig gesloten bouwblok moeten komen. Nu zijn de woningen verticaal gerangschikt in een gebouw dat vele malen hoger is dan de rest van de wijk. In het markante gebouw is een uitzichtplein gemaakt op 40 meter hoogte. De 146 appartementen in Celosia (2009), een paar straten verderop, zijn in een clustervormig schaakbordpatroon gerangschikt rondom gemeenschappelijke open tussenruimtes. Hierdoor valt er veel licht naar binnen en is er natuurlijke ventilatie.

In 2007 is La Espiral gebouwd met een half open bouwblok en een hogere kop (Burgos & Garrido).

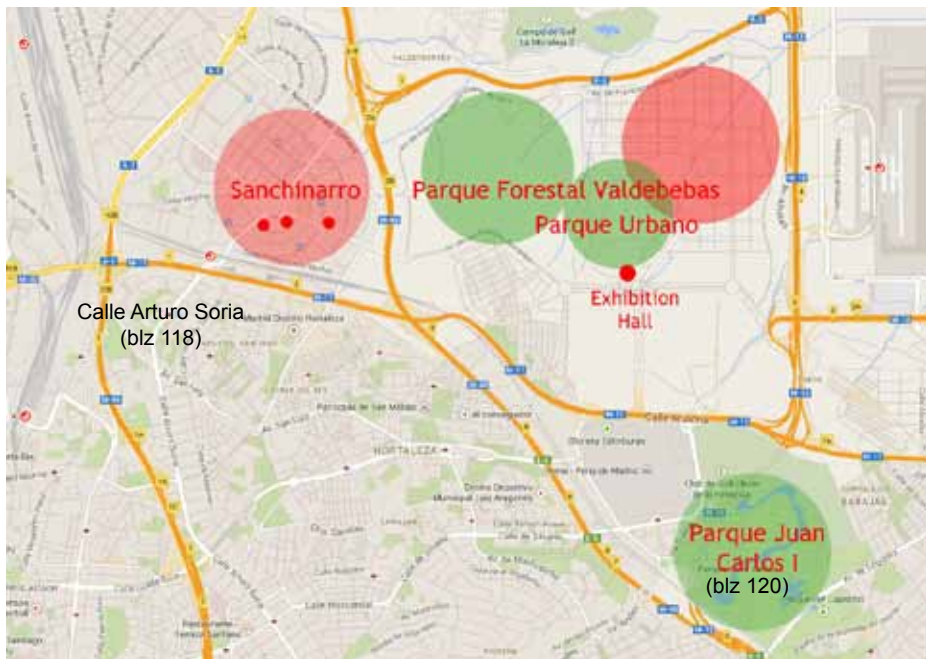
Valdebebas

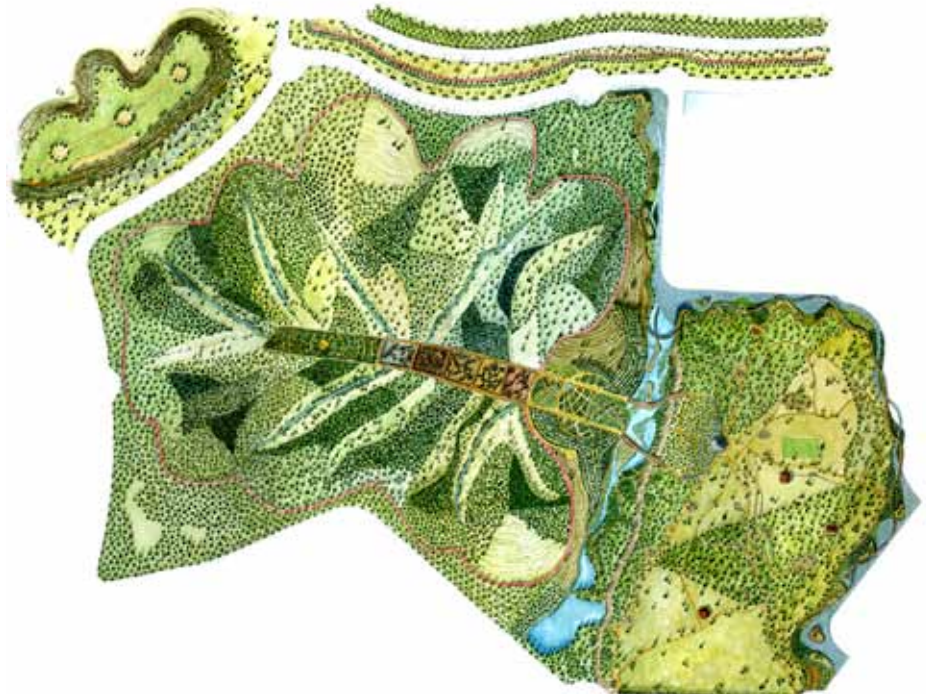

Valdebebas is an urban development under construction near Barajas Airport. It will host around 12.500 apartment houses and a population of 40.000 inhabitants. The Valdebebas Woodland Park is being constructed at a surface of 500 ha. The neighbourhood will host other uses as retail spaces, offices, hotels, and public facilities. Valdebebas is the home of Ciudad Real Madrid with its training facilities, a Convention and Congress Center IFEMA and the Campus de la Justicia.

In 2013 heeft de Raad van bestuur van het gebied een ASPRIMA prijs gewonnen voor deze stedelijke ontwikkeling. Met name door de kwaliteit van de stedelijke ruimten en de nadruk op economische en ecologische duurzaamheid van de 55 projecten (ca 3.800 woningen) die momenteel gebouwd worden.

Bron: o.a. www.valdebebas.es

Parque Forestal

Parque Urbano (zie volgende blz)

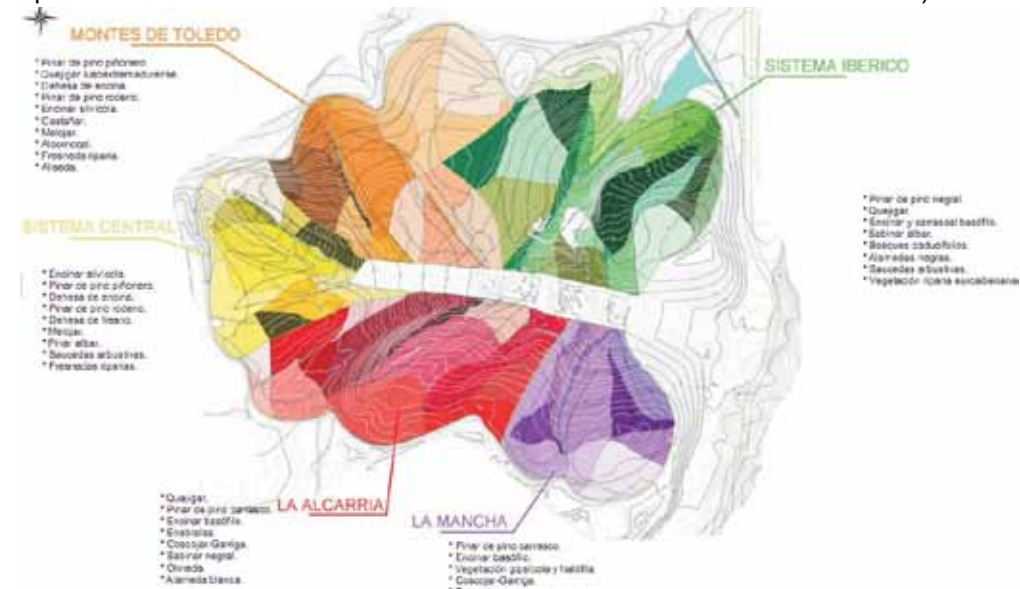
Parque Forestal de Valdebebas

OV: lightrail halte Alvarez de Villaamil in Sanchinarro, daarna te voet / fiets.

Ontwerp: Colegio Oficial de Ingenieros Tecnicos Forestales?

De nieuwe groene long Parque Forestal beslaat ongeveer 470 hectare en zal in 2015 officieel geopend worden. Het is één van de grootste stedelijke projecten in de geschiedenis van Madrid. Het park is geïnspireerd door het beeld van een grote boom. Er zijn tien verschillende inheemse bossoorten aangeplant. Het ontwerp is milieuvriendelijk, heeft waterreservoirs aangesloten op een geregenereerd waternet en een irrigatiesysteem. Het park heeft een fietspad rond de omtrek en een uitgebreid paden netwerk. Het is momenteel een geliefd gebied voor onder andere skaters, fietsers en autoracers (o.a. de spelers van Real Madrid die hier hun nieuwste snelle en dure auto's showen).

ontsluitingsstructuur

vegetatietypen

water

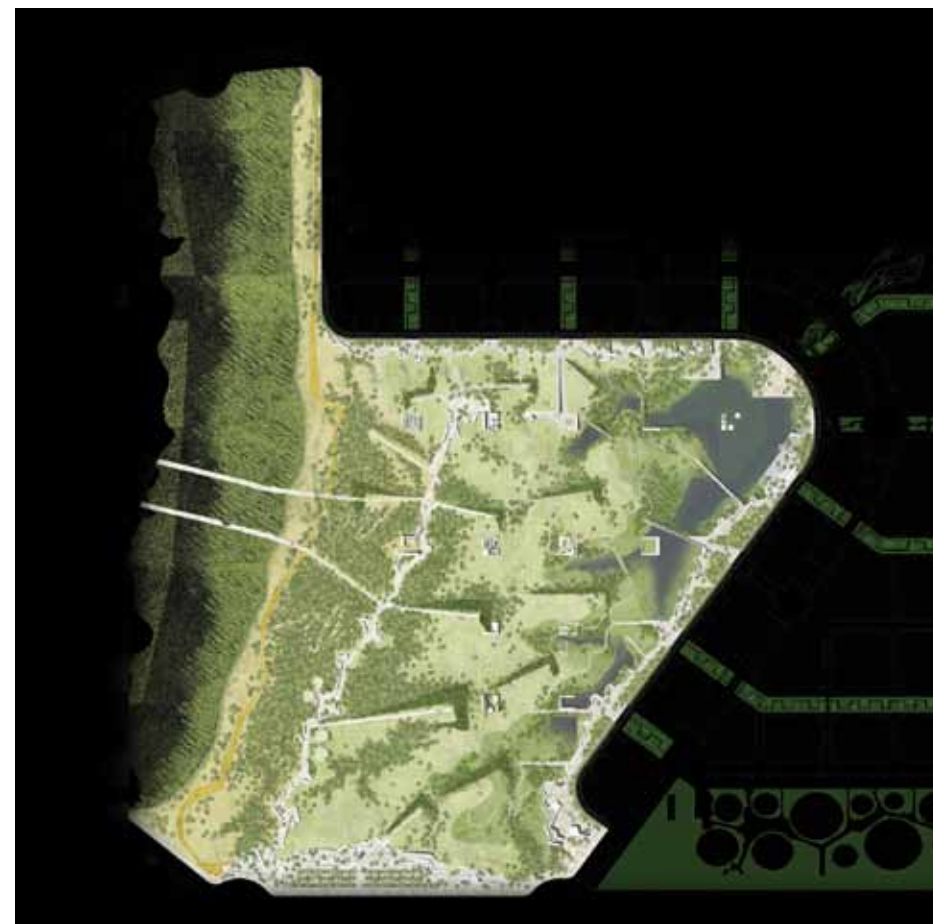
hoogtelijnen

Parque Urbano de Valdebebas

OV: lightrail halte Alvarez de Villaamil, door Parque Forestal naar Parque Urbano.

Ontwerp: Joao Ferreira Nunes (PROAP, Pt), Carlos Infantes (OPERA, Es) en Bet Figueras (overl, Es); portugees-spaanse prijswinnaars.

In 2009 is een internationale wedstrijd voor het ontwerp van dit nieuwe stedelijk park van 80 hectare gehouden. De inzending "Sol y Sombra" (zon en schaduw) werd gekozen uit honderdzestig papers vanwege de "flexibele en milieubewuste aanpak" en de "goede verbinding met het naastgelegen Parque Forestal. "This space is fundamentally characterized by its complementary nature as a constant and firmly constructed perimeter border. The border acts as a space for mediation between the two existing environments, urban space and green space. It functions as a highly effective filter that interacts with the built urbanized area on one side and the park on the other".

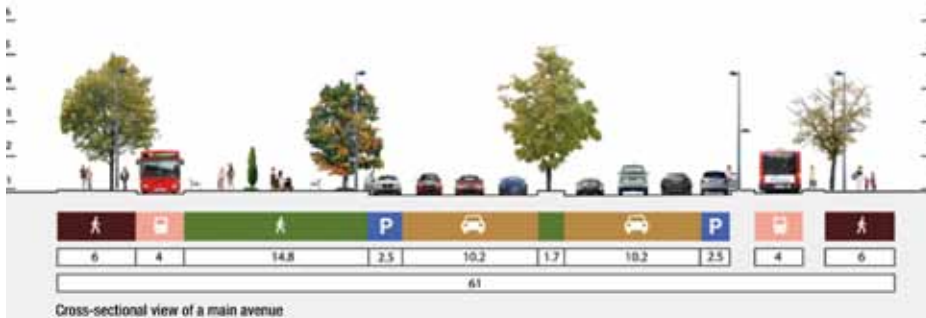
Zona residencial de Valdebebas

ontwerp Masterplan en Greenways: SC paisajismo 2001-2011

Valdebebas is het laatste grote stedelijke project van Madrid. Woongebieden zullen via groene boulevards van 30 m breed om de 150 m met het Parque Urbano verbonden worden. Geen enkel gebouw is verder dan 150m van een groene ruimte. Om de verschillende straten van elkaar te onderscheiden komen er verschillende boomsoorten. Er wordt gewerkt aan een goede aansluiting op het openbaar vervoer. De fietspaden worden verbonden met de Fiets Ring rondom Madrid (zie blz 104/105).

groene boulevard

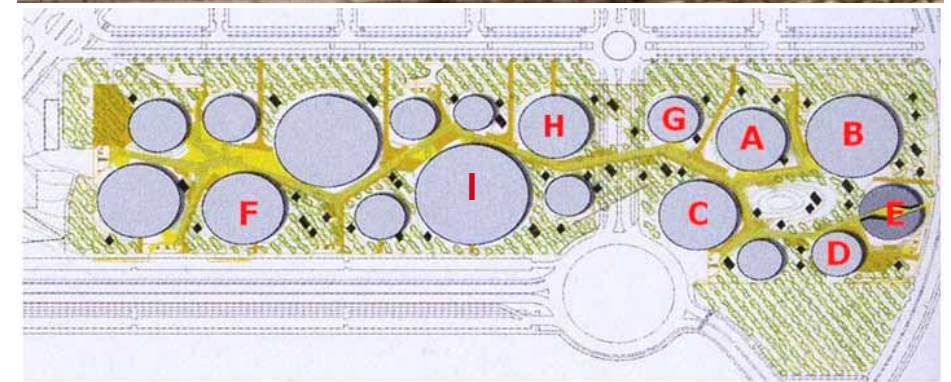
Cross-sectional view of a main avenue:

main avenue

Campus de la Justicia Madrid (CJM)

Van de Madrid Civil Court is slechts één 'donut' (D) gebouwd. Vanwege faillissementen van veel partijen heeft de bouw jaren stilgelegen. In 2012 is besloten om het gebied sober en in fases toch af te bouwen.

A - Tribunal Superior de Justicia: **Foster**
 B - Audiencia Provincial: **Foster**
 C - Usos Múltiples: **Richard Rogers**
 D - Medicina Legal: **Zaera Polo**
 E - Tribunal de Menores: **Rafael de la Hoz**

F - Tribunal Social: **Pei Cobb Fred & Partners**
 G - Decanato: **Picado y De Blas**
 H - Contencioso: **García Pino y García de Paredes**
 I - Civil: **Zaha Hadid**

ontwerpimpressie

nodo 17 Arq ^

SOMOS Arq v

Olalguiga Arq v

Luis Garcia Arq ^

Eugenio Aguinaga Arq.

Rueda Pizzaro Arq.

Vallecas

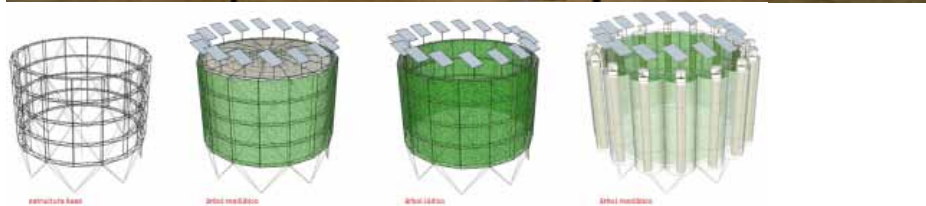
OV vanuit Sanchinarro: van halte Alvarez de Villaamil met lightrail naar Pinar de Chamartin; overstappen op lijn 1 (lichtblauw) richting Valdecarros, halte Congosto of Villa de Vallecas in het oude dorp Vallecas uitstappen.

Vallecas was tot 1950 een onafhankelijke Spaanse gemeente aan de zuidoostkant en is nu de grootste wijk van de hoofdstad Madrid. Het bestaat uit twee districten: Puente de Vallecas (250.000 inwoners) en het oorspronkelijke dorp Villa de Vallecas (64.000 inwoners). Momenteel wordt de wijk ten zuiden van het dorp uitgebreid met de 'Ensanche de Vallecas', waar naar verwachting 25.000 nieuwe woningen gebouwd zullen worden (zie onderstaande kaart). Er komen brede boulevards met hieraan woonblokken in een gridstructuur. Aan de buitenkant zal de wijk omgeven worden door groenzones. Vanwege de crisis ligt de bouw vrijwel stil. In het meest westelijke deel is de 'Ecobulevar' aangelegd. In de jaren tachtig kende deze wijk, die traditioneel gevormd werd door arbeiders en migranten van binnen en daarna buiten Spanje, heel wat problemen met krotwoningen, drugs en criminaliteit. Vandaag is het echter een moderne buurt waar onder meer de Asamblea de Madrid (gemeenteraad) gevestigd is. Niet toevallig wordt Vallecas ook wel la pequeña Rusia of "klein Rusland" genoemd, want de linkse partijen behalen er de beste verkiezingsresultaten van heel Madrid.

Ecobulevar v

Ecobulevar Vallecas

Architects: Ecosistema Urbano; Phase I 2004-2005, Phase II 2006-2007
 OV: metro lijn 1 (lichtblauw) richting Valdecarros, halte Congosto of Villa de Vallecas.

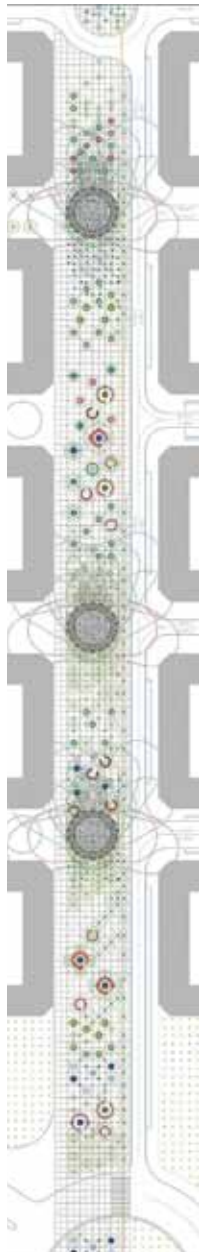
The goal of this project is to create an atmosphere that invites and promotes activity in an urban public space that is “sick” due to “bad planning”.

The whole proposal for the eco-boulevard in Vallecas can be defined as an urban recycling operation consisting of the following actions: insertion of an air tree-social dynamizer, over an existing urbanization area, densification of existing alignment trees and reduction and asymmetric arrangement of wheeled traffic circulation.

The Suburban Development of Vallecas had all the very poor characteristics typical of suburban developments. Three pavilions or trees of air work as supports open to multiple activities chosen by the users. The air tree is a light structure that is self-sufficient in terms of energy and can be dismantled. It consumes only what it can produce through photovoltaic solar energy collection systems. Selling this energy to the power network generates a superavit on the annual balance sheet and this is reinvested in the maintenance of the structure itself. This is just a model for the management of resources on a project in the course of time.

The use of technology plays on this project a critical and decisive role as it adapts to an authentic and specific context. The architectural potential of technology lies on its reprogramming and combination with other elements, so that true architectural ready-mades are configured. In this case, climatic adaptation techniques normally employed in the farming industry are borrowed.

The simple climatic adaptation systems installed in the trees of air are of the evapotranspirative type, which is often used in greenhouses. This aerotechnical practice or artificial adaptation is not a part of a commercial strategy. On the contrary, it tries to undo the leisure – consumption binomial and reactivate the public space by creating climatically adapted environments (8°C-10°C cooler than the rest of the street in summer) where citizens will be once again active participants in public spaces. The autonomy enjoyed by the trees of air means that they are objects of an exportable nature, so they may be re-installed in similar locations or in other types of situations requiring an urban activity regeneration process (new suburban, developments, degraded parks, squares).
 Bron: www.ecosistemaurbano.com

Het cultuurlandschap van Aranjuez kreeg in 2001 de status Werelderfgoed van de UNESCO met het koninklijke paleis als belangrijkste monument. Koning Felipe II is in de 16e eeuw een 2e paleis aan de Taag gaan bouwen. Hij (of Felipe IV) plantte ten noorden van de rivier ook een groot aantal lanen aan (totaal 30km) die op een drietal plaatsen bij elkaar komen. De lanen bestaan uit verschillende boomsoorten. Op een bijzonder punt in het grondgebied komen zelfs 12 lanen bij elkaar op de Plaza de las doce (12) Calles. Deze ronde ruimte is in 2011 gerestaureerd. Men zegt dat een oude verbindingsweg tussen Europa en Afrika ook door dit lanenstelsel liep. Door Felipe IV zijn er in het dal van de Taag en Jarama irrigatiewerken aangelegd voor de koninklijke tuinen en de landbouwgronden. In de paleistuinen aan de zuidzijde van de Taag verzamelde Felipe IV verschillende boomsoorten uit Amerika en Azië, als een van de eerste verzamelaars in Europa.

Plaza de las doce Calles

17e eeuwse tekening uit museo El Prado

Zaterdagochtend 24 mei: Aranjuez

trein/fiets/trein

8.30 vertrek uit hotel

langs **Parque Casino de la Reina** en **Plaza de Angustin Lara** (blz 78/79) en Museo Reina Sofia (entreegebied gebouw Nouvel (blz 126).

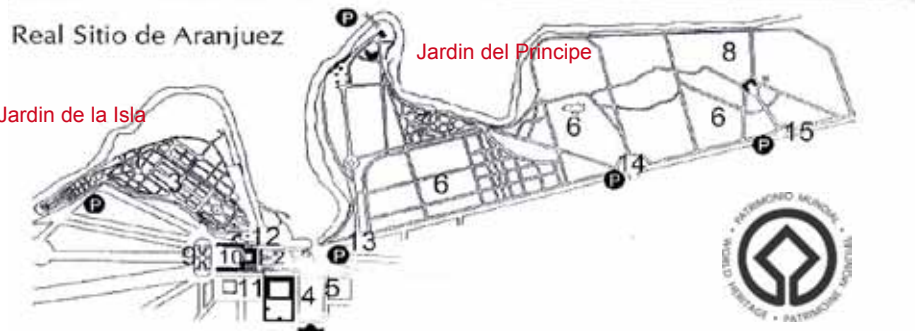
9.00 vertrek van station Atocha naar Aranjuez; naar fietsverhuur ter plaatse en bezoek aan het cultuurlandschap van Aranjuez.

lunch op eigen gelegenheid

13.30 met de trein terug naar Madrid

1. Barcas brug
2. Castillo brug
3. Plaza de las Doce Callas
4. plek met radiale wegen (brug is verdwenen)
13. Calle de la Reina uit de 16e eeuw

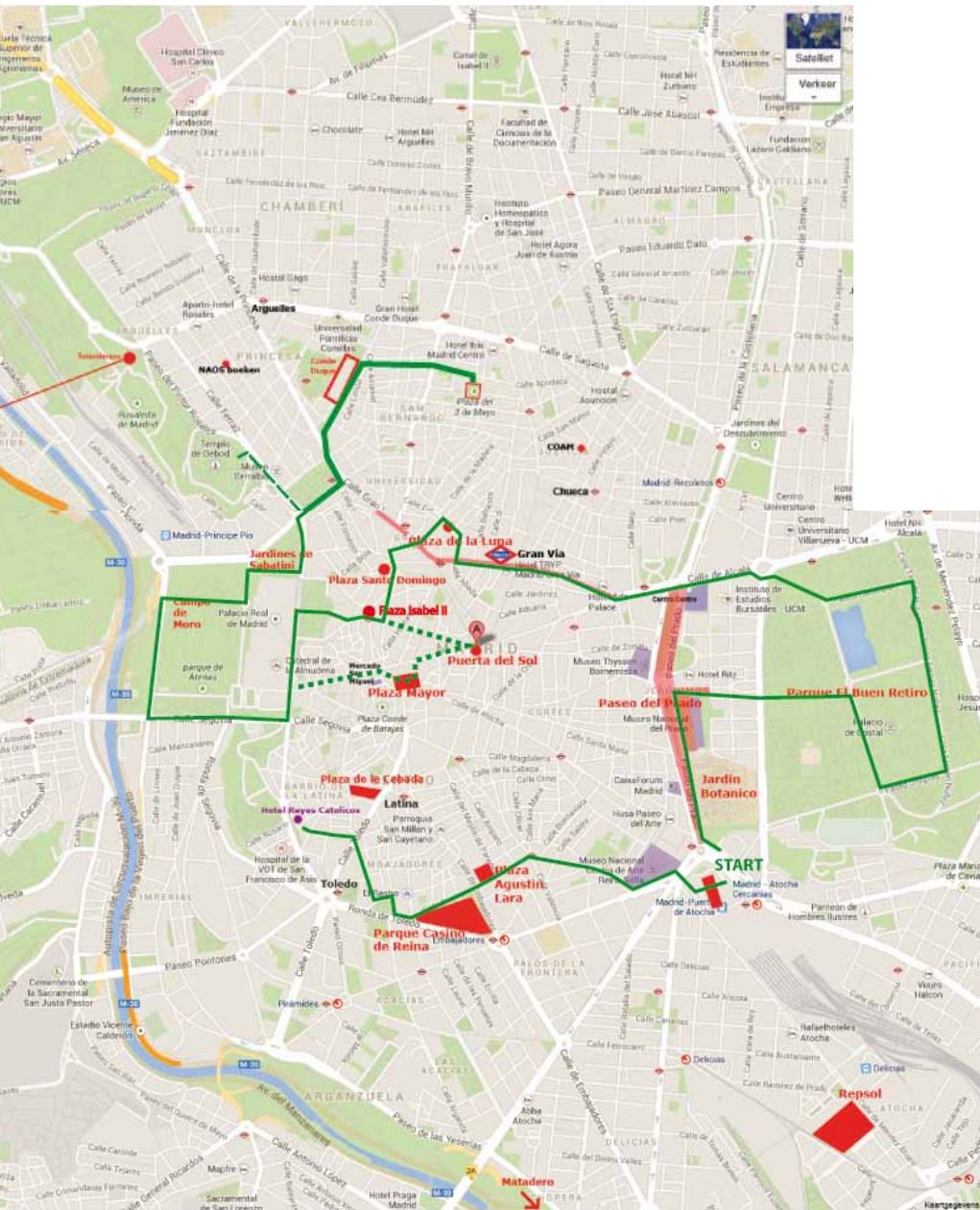
Jardines del Palacio de Aranjuez

The valley where the Rivers Tagus and Jarama meet was a popular resort for rulers of Madrid. A royal palace was built here in the 1380s. Felipe II employed Dutchmen to make an Italian Renaissance garden in the 1560s. His French wife asked her Italian mother, Catherine de Medici, to send a gardener from Paris. In 1660 Philip IV began a complete transformation of the gardens making the Baroque 'Jardin de la Isla' (Garden of the Island) as we see today.

French critics, belittling the design as a poor imitation of Le Nôtre, may have ignored the geographical differences between the two countries. France has plentiful water and great forests. Central Spain is dry and rocky, cold in winter and very hot in summer. To visitors, the narrow avenues might seem ill-proportioned. To residents, they are shady, cool and domestic, quite large enough for a masked ball if not for a great French court spectacular. The Jardin de la Isla is on a man-made island bounded by the River Tagus and the Ria Canal. It has Baroque fountains and statues, somewhat overwhelmed by trees. Planting a wood 'on top' of a parterre makes the Jardin de la Isla an unusual feature. The Jardin del Principe (Garden of the Prince) has great walks and a small but interesting nineteenth century 'romantic' landscape garden'. The use of baroque garden design ideas to plan the town as an extension of the palace is a great success. The 16th century Herrera architecture style (Spanish renaissance) of the palace and the townbuildings reinforces spatial cohesion.

Zaterdagmiddag 24 mei: Centro te voet

ca 14.30 Estacion Atocha: start
 'het centrum tussen de twee paleistuinen'

Estacion Atocha, 11 M Memorial
 (Repsol: bij voldoende belangstelling)

Paseo del Prado
 langs Jardim Botanico

CaixaForum

langs oud en nieuwbouw van het Prado

Parque El Buen Retiro (voormalige paleistuin)

Palacio de Cibeles 'Centro Centro' (even binnen kijken)

Gran Vía

Plaza de la Luna

Plaza Santo Domingo

Plaza Isabel II

Puerta del Sol

Plaza Mayor

Campo del Moro en Jardines Sabatini (paleistuinen bij Palacio Real)

Templo de Debod (tempel uit 4e eeuw, cadeau gekregen van Egypte)

Plaza de España met monument voor schrijver Miguel de Cervantes (1547-1616) met beelden van ridder Don Quichot en Sancho Pancha

Conde Duque (Cultureel centrum in vm militaire kazerne)

Einde b.v. op Plaza 2 de Mayo op een van de terrassen

's avonds vrij (of naar stierengevecht: zie blz 129)

Parque Casino de la Reina

architecten: **Beatriz Martinez Matos, Alberto Castillo, 2001**

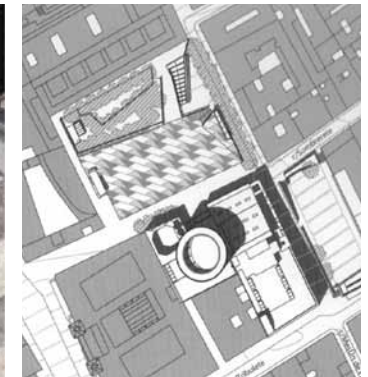
Het rode gebouw in het buurtpark in de wijk Lavapiés was omstreeks 1875 een vakantieverblijf van Isabel, tweede vrouw van koning Fernando VII. Er waren vijvers, een serre, erg veel beelden en de tuin werd omgeven door prachtige hekwerken. Veel oude bomen zijn gehandhaafd. Het voormalige vakantiehuis is gerestaureerd, een cultureel ontmoetingscentrum voor de buurt gebouwd en brede paden van halfverharding slingeren uitnodigend door de groene oase.

Plaza de Agustin Lara

architect: **José Ignacio Linazasoro, 2004**

In 1997 is begonnen met de uitvoering van de vernieuwing van de gehele infrastructuur (water, gas, verlichting) en de openbare ruimte in Lavapiés. Behalve gevelrenovaties werden er ook buurtvoorzieningen aangebracht in deze multi-culturele wijk. Op het dak van een parkeergarage, naast een door dezelfde architect omgevormde kerk-ruïne tot een bibliotheek (UNED) met bijzonder interieur, is dit plein gemaakt. En een groot vlak met bomen aangeplant. Hoogteverschillen zijn benut om een uitzichtpunt o.a op de kerk te maken. Het plein was (en is nog steeds?) prachtig gedetailleerd.

Concurso Puerta del Sol

Linazasoro & Sánchez Arquitectos wonnen eind februari 2014 de eerste prijs met hun voorstel om vrijwel alle objecten en bouwsels die in de loop van de tijd de Puerta del Sol (blz 91) tot een chaos hebben gemaakt te verwijderen. De stedelijke ruimte en de gevels moeten weer de volle aandacht krijgen. En op een niet-monumentale wijze zijn een paar standbeelden die bij de ruimte passen naar een nieuwe plaats verschoven. Discussies over meubilair of een paar bomen kunnen best later gevoerd worden, vinden de architecten. Het betekent volgens burgemeester Ana Botella niet dat het ontwerp uitgevoerd gaat worden: 'er staat geen geld voor op de begroting; het idee voor een leeg plein is levensvatbaar, maar wel voor de toekomst'.

< winnaar eerste prijs

Estacio Puerta de Atocha

Grootste station van Madrid uit 1851 voor metro en trein. In 1992 is nieuwe terminal van Rafael Moneo geopend. Het oude station met tropische plantentuin onder enorme kap, wordt gebruikt door winkels, café's en nachtclubs.

11-M memorial ontwerp: FAM Arquitectura y Urbanismo

Glazen cilinder met namen ter herinnering aan de 191 omgekomen slachtoffers en de vele gewonden van de terroristische trein-bomaanslag in en nabij dit station tijdens de ochtendspits op 11 maart 2004.

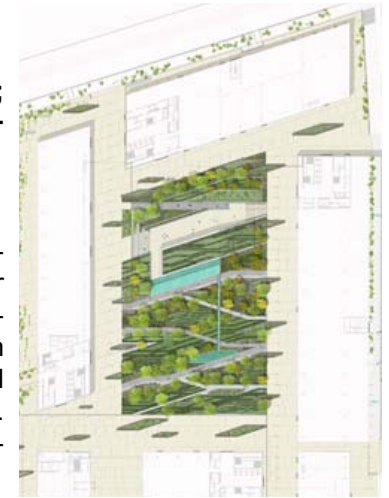

Repsol courtyard

Architect: Rafael de La-Hoz Arquitectos; Landschapsarchitect: Tilman Latz (Latz + partners), 2008-2012

Calle Mendez Alvaro 44 (ten Z station Atocha)

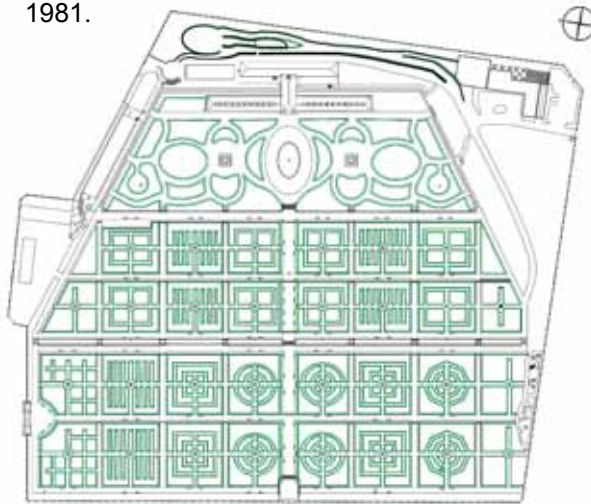
De 10.000m² binnentuin van het nieuwe hoofdkwartier van de Spaanse energieleverancier Repsol is openbaar toegankelijk voor buurtbewoners en de ca 4.000 werknemers. Er zijn volwassen inheemse pijnbomen geplant, veel ontmoetings- en ontspanningsplekken gemaakt. Bovendien kan er genoten worden van de verkoeling die 25m brede watercascade geeft.

Real Jardim Botânico

architects: Francesco Sabatini,
Juan de Villanueva

In 1774 King Carlos III ordered the existing botanical garden to move to its current location on the Paseo del Prado. The architects organized the garden into three tiered terraces, arranging plants according to the method of Linnaeus. This new site opened in 1781. Its mission was not only to exhibit plants, but also to teach botany, promote expeditions for the discovery of new plant species and classify them. In 1974, after decades of hardship and neglect, the garden was closed to the public for restoration work to its original plan. It reopened in 1981.

Carlos III

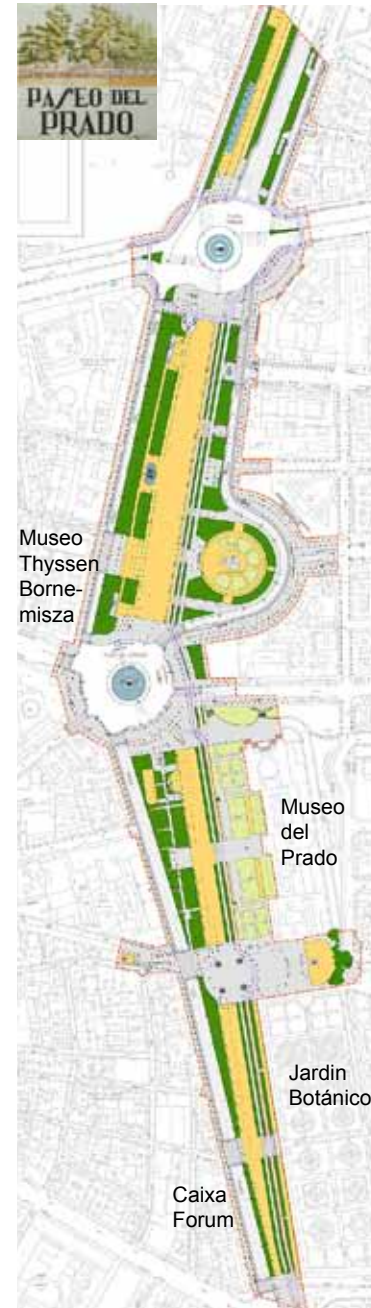
Open: 10-21.00; Entree: €3,-
www.rjb.csis.es

achterin ligt de verhoogde bonsai-tuin e.o. van Spaanse tuinarchitect Fernando Caruncho.

Paseo del Prado - Recoletos

ontwerp: Alvaro Siza, Hernandez de Leon Riana e.a.

Met spreekt al jaren schande van de verwaarlozing van deze boulevard. In 2002 won Siza de prijsvraag voor herinrichting. De president van de Provincie Madrid en de toenmalige burgemeester van de stad werden het in 2006 niet eens. De burgemeester (Gallardón) wilde, net als Siza, helemaal geen auto's meer op de Paseo del Prado. Maar de president (Aguire) wilde dat wel: in een auto-tunnel. Dit laatste zou ook veel bomen kosten. Het nu bijgestelde herinrichtingsplan (minder ruimte voor autoverkeer, behoud van waardevolle bomen en restauratie van het grote aantal monumentale granieten beelden, banken, fontein etc.) gaat vermoedelijk door. De Gemeente heeft voor 2014 geld vrijgemaakt om de Paseo op de UNESCO werelderfgoedlijst te plaatsen. Eerst worden alle straten in de omgeving heringericht met bredere granieten trottoirs en meer bomen.

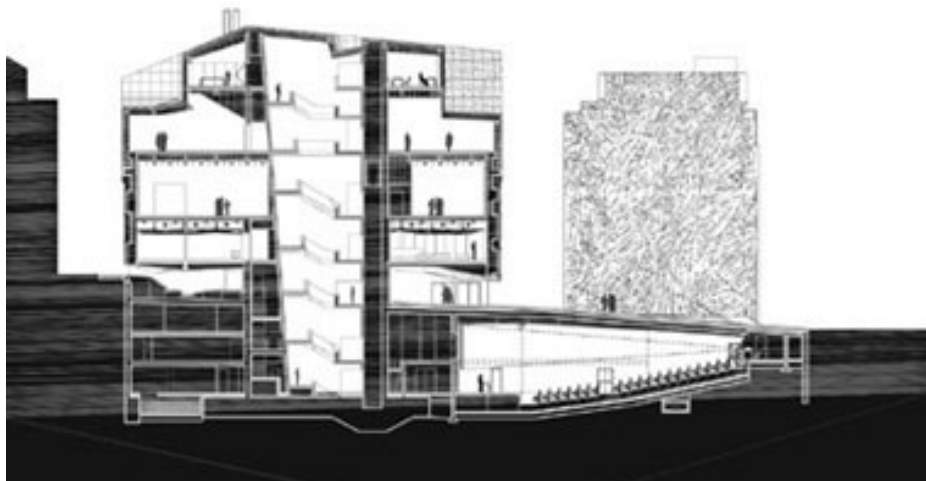

CaixaForum Madrid

Architect: Herzog & de Meuron; Vertical garden: Patrick Blanc

The former Mediodía Electric Power Station - designed in 1899 by Jesús Carrasco, and one of the few examples of industrial architecture in the old part of town - has been rehabilitated by the prestigious Swiss firm founded by Jacques Herzog and Pierre de Meuron (awarded the Pritzker Architecture Prize in 2001). Thanks to this refurbishment the area of the building is now five times larger -10,000 square metres-, placing this building back on the map and creating a new square. The Power Station's four original façades are kept and the brick façade of the former construction has been restored by hand. The building has now two easily recognisable features: a vertical garden and its "levitation". The latter comes with the removal of the granite base surrounding the old factory, giving the impression of a floating building over a large public plaza, open on all four sides.

Caixaforum has devoted over 2,000 square metres to exhibition rooms, an auditorium with capacity for 322 people, a media library, several multi-function rooms for conferences and other events, preservation and restoration workshops and a storage area for works of art. A spacious lobby, café, gift and book shop and a restaurant complete this cultural centre. Open: 10-20.00

1. Montaña artificial
2. Templo de música
3. Casa de Vices
4. Ruinas de la ermita de San Isidoro
5. Teatro de Ilarrea
6. Fuente de las Galápagos
7. Hermanos Para Álvarez Quintano
8. Embarcadero, estanque y monumento a Alfonso XII
9. Biblioteca Eugenio Tria
10. Fuente de las Campanillas
11. El Ahuero
12. Fuente de la Alcachofa
13. Palacio de Velázquez
14. Bosque del Recuerdo
15. Palacio de Cristal
16. Antigua Casa de Fieras
17. Polideportivo de La Chopera
18. Fuente del Ángel Caído
19. La Rosaleda
20. Estufas (vivero municipal)
21. Aula 'La Cabaña'

Parque del Buen Retiro

Geopend: 8-24.00

Buen Retiro betekent “aangename afzondering”. Het park is 140 ha groot en hoorde bij het paleis van Filips IV, waarvan nog twee gebouwen resten: het Cason del Buen Retiro en het Museo del Ejercito. In de Guerra della Independencia Española (1808-1814) betrokken Franse troepen het paleis waarbij het zo werd uitgewoond dat het paleis na het einde van de oorlog gesloopt is. Aan de andere kant van de stad werd een nieuw (het huidige) paleis gebouwd. In 1869 werd El Buen Retiro opengesteld voor het publiek. Centraal in het park ligt een vijver met een zuilengalerij in de vorm van een halve maan met een standbeeld van koning Alfons XII. Men kan er roeiboten huren. De tropische plantenkas “Palacio Crystal” (no 15) is in 1887 gebouwd door architect Ricardo Velasquez Bosco, geïnspireerd door het verdwenen Crystal Palace van Joseph Paxton te Londen. Het is een dependance van het Museum Reina Sofia. Onlangs is er een herinneringsmonument aan slachtoffers van de treinbommen-aanslag uit 2004 gemaakt: een heuvel met 191 olijven en cypressen omgeven door een watertje, het Bosque del Recuerdo (no 14).

Gran Via

Apertura de la Gran Vía en el casco antiguo de Madrid

The origin of the Gran Vía lies in the 19th century. The need to communicate between the north-west of the city and the historic centre which was (and still is) traditionally a chaotic maze of small streets made any journey across the city a laborious task. Several proposals for this Great Way across the city were presented, the definitive one being approved in 1901. The construction began in 1910 and was finally terminated in 1929. The definitive name of Gran Vía was given, in 1981 by the then Lord Mayor, Enrique Tierno Galván (said to be Madrid's most loved Mayor). This name harks back to how the locals originally visualised and named the project back in the 19th century, as the **Great Way** across the city. There are several important and interesting buildings located along the street, including the Edificio Metrópolis at the corner of Calle Alcalá and Gran Vía - its grand columns holding decorative statues - and the Telefónica building at number 28 which is 88 metres tall and was Madrid's tallest skyscraper until 1953. Many of the rooftops are lavishly decorated and often possess large statues, sometimes precariously perching on the ledge of the roof.

< De **Plaza de Callao** is net als de aangrenzende Gran Vía voor voetgangers heringericht.

Plaza de la Luna

Architect: **Brut Deluxe**, 2007 (Ben Busche, Munich en Madrid)

This is a renovated square in the historical centre. A large central space, a perfect setting for urban life; multi functional, indeterminate and free. Steps accommodate and apply geometrical order to the trees and architectural elements such as ramps, stairs and ventilation towers, made out of naturally rusted corten steel, either punched or stamped with a floral motif. In the lowest point of the square is a water fountain that bubbles as a game for children and provides a refreshing counter point. At the other end in the highest point of the square, a child's play area was placed close to an area where seniors can exercise in the shade. The vegetation was doubled, large chestnut trees greatly changed the overall appearance. New lighting was installed that provided a higher level of illumination under the arcades making them safer at night and more adequate for all kinds of activities. Granite paving with different contrasted colours allows for a clear lecture of the topography.

Er gaan geruchten dat de foto's veel mooier zijn dan de werkelijkheid. Er zou sprake zijn van verloederding van de inrichting en nachtelijke bezoekers.

Plaza Mayor

architect: Juan de Villanueva

Het Plaza Mayor is aangelegd tijdens de Habsburgse periode. Het Plaza Mayor is rechthoekig van vorm en meet 129 bij 94 meter en wordt omringd door woonhuizen van 4 verdiepingen met 237 balkons met uitzicht op het plein. De geschiedenis van het plein gaat terug tot 1576 toen Filip I aan Juan de Herrera, een bekende klassieke architect, vroeg om een plan te maken om de drukke, wat chaotische buurt rondom het oude Plaza del Arrabal te herstructureren. Hoewel Juan de Herrera in 1560 al de eerste tekeningen presenteerde, begon de aanleg niet eerder dan in 1617, tijdens de heerschappij van Filips III. Desalniettemin is het Plaza Mayor zoals het er vandaag de dag uitziet het werk van de architect Juan de Villanueva die de opdracht tot herbouw kreeg in 1790, na een serie grote branden.

Het Plaza Mayor is altijd de locatie geweest van veel verschillende activiteiten, zoals markten, voetbalwedstrijden en publieke executies. Het plein werd ook gebruikt om feesten te vieren en er werden stierengevechten georganiseerd. Voor deze gelegenheden werden de balkons van de aangrenzende gebouwen verhuurd.

Puerta del Sol

Het Puerta del Sol (Spaans voor "Poort naar de zon") is het centrale plein van de Spaanse hoofdstad. Het plein fungeert als 'het nulpunt' van Spanje en bij de klok van het postkantoor Casa de Correos uit 1766, begint het aftellen tot het nieuwe jaar. Traditioneel wordt dan bij elke klokslag tot middernacht een druif gegeten. Dit brengt geluk.

Het plein is vernoemd naar één van de toegangspoorten (op het oosten) in de oostelijk van het plein gelegen ommuring van het middeleeuwse Madrid. Op 2 mei 1808 is er hevig gevochten door inwoners van Madrid tegen de troepen van de Franse keizer Napoleon. In 1847 werd in het postkantoor het ministerie van Binnenlandse Zaken gevestigd. Het gebouw werd later ook door Franco gebruikt en tegenwoordig zit hier het hoofdbestuur van de provincie Madrid. In 1912 werd de eerste minister José Canalejas op het plein vermoord. In 1931 werd er de Tweede Spaanse Republiek uitgeroepen. De laatste jaren is het een zeer frequent gebruikte demonstratie-locatie geworden.

In 2013 schreef de gemeente een Concurso (ideeënprijsvraag) uit voor herinrichting van het plein. Eind februari 2014 werd door het COAM het winnende plan bekend gemaakt. Linazasoro & Sánchez Arquitectos wonnen de eerste prijs: een minimalistisch plan waarbij vrijwel alle objecten op het plein worden verwijderd en alleen een paar bestaande standbeelden (o.a. Carlos III te paard en de aardbeien-etende beer) verplaatst worden. Dit tot grote verbazing van veel madrilenen die een beter verblijfsplein wilden met meer bomen en banken eronder in de schaduw. Zie blz 79 voor een impressie van het winnende plan.

Plaza Santo Domingo

OV : Santo Domingo

architect: Jose Carlos Marinas Luis, 2007

De gemeente is bezig met een reeks projecten gericht op het creëren van een goede lange voetgangersroute dwars door het historische centrum van oost naar west. La Puerta del Sol en het Plaza de Oriente worden verbonden door de rechtlijnige as van Calle del Arenal, waar het autoverkeer al beperkt is. In 2006 is een budget van € 2.000.000 uitgetrokken voor de in dit kader herin te richten Plaza Santo Domingo. Op de parkeergarage zijn voetgangersgebieden aangelegd op twee horizontale terrassen.

Plaza de Isabel II (Opera)

OV: Opera

ontwerp: gemeente

In 2011 is het plein heringericht met granieten platen. Busstation is verwijderd. Voetgangers krijgen 49% meer ruimte en er komen meer bomen: Liquidambar, Kers, Peer en Meloen, aldus de toelichting op de gemeentelijke website.

Plaza de la Cebada

OV: La Latina

Rubio & Alvarez-Sala Arquitectos

Bewoners hebben in 2009 na sloop van sporthal met zwembad het plein en de leeg staande markthal in gebruik genomen en gezamenlijk heringericht. Onderstaand bouwplan is in 2011 goedgekeurd. Uitvoering onbekend.

De Plaza de la Cebada (gerst) was een van de oudste markt-pleinruimtes van de stad. De nieuwbouw zal de betonnen marktgebouwen met koepeldaken uit de jaren 60 vervangen en ook het plein in beslag nemen. Het stadsbestuur heeft ingestemd met de daktuin op de nieuwbouw die hiervoor in de plaats komt. Het is een van de projecten uit het project Madrid Centro en maakt onderdeel uit van de groene as tussen El Retiro en Madrid RIO.

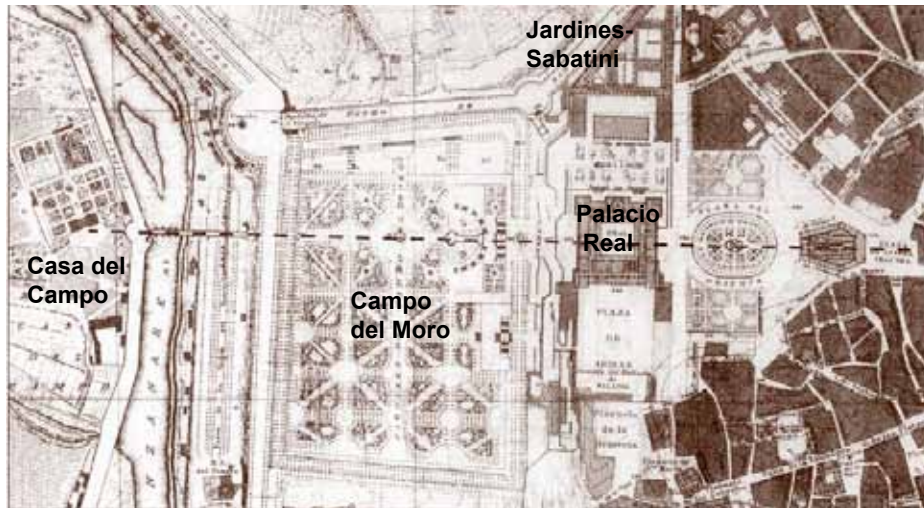
'The transformation of the square includes the construction of a new market on the space currently occupied by the recently demolished sports center in the corner of Toledo Street and the Plaza Cebada street and will be more modern, functional and adapted to current needs. The new sports facilities of 8,000 square meters, will best serve the growing demand of residents. The building will have two levels with a multifunctional track on the lower one and pools on the top floor. The latest proposal for the market, originally approved in July 2011, after the public inquiry, returns with major developments and substantial improvements. The main one is the incorporation of a Public Park of 4,200 square meters on the rooftop, a new viewpoint on the roofs of La Latina. In the new public garden will be cherry trees, almond trees, grasslands, gastronomic spots, observatories, swings and playgrounds and it is easily accessible from the street'.
Bron: www.rubioalvarezsala.com

huidige situatie en planvoorstel

Palacio Real e.o. Casa del Campo +

At over 1,722 hectares, **Casa de Campo** is the largest urban park in Spain and Madrid's main green lung. Used to be King's hunting grounds. Several historical features (buildings and bridges) still survive in the park. Apart from the lake, is Casa de Campo's vegetation one of its most important features. There are, three different ecosystems: oak, pine and river groves. The oak is the dominant tree species in the area, many of them are over 100 years old. The pine-forest ecosystem boasts a large number of trees that have adapted perfectly to the light, dry conditions in the park. Finally, the river groves are made of poplars, willows and other trees that grow in wet areas.

kaart uit 1811: met tracé van een tunnel- en brugverbinding tussen het paleis en het Casa del Campo voor José Bonaparte (broer van Napoleon en koning van Spanje van 1808-1813).

Campo del Moro + Jardines Sabatini

De **Jardines de Sabatini** are part of the Royal Palace in Madrid and were completed in 1978 after the clearing of old stable buildings. The gardens honor Francesco Sabatini (1722–1797), the Italian architect of the Palacio Real. The gardens have a formal Neoclassic style, consisting of well-sheared hedges, in symmetric geometrical patterns, adorned with a pool, statues and fountains, with trees also disposed in a symmetrical geometric shape. The statues are those of Spanish kings, not intended originally to even grace a garden, but originally crowding the adjacent palace.

The **Campo del Moro** owns its name to the fact that it was the site of a camp established by the Muslim armies who laid siege to Madrid between 1100 and 1200. It has been the scene of hunting parties and tournaments, as well as serving as a route to the Casa de Campo parklands. It offers peaceful shift away from the city crowd and also amazing views of the Palace.

1

2

3

4

Zondag 25 mei: keuzeprogramma te voet/metro

optie 1: bootje huren in **Parque El Buen Retiro** (blz 86).

optie 2: terugblik op de stad en over MadridRIO met de **Teleriférico** (gondel) op 40 m hoogte over de rio Manzanares naar de Casa del Campo. Kabelbaan is geopend tussen 11 en 21.00 uur. (zie kaartje blz 76) www.teleriferico.com
Te voet langs Templo de Debod naar de Teleriférico, Paseo del Pintor Rosales. Of met metro lijn 10: uitstappen bij Argüelles en lopen naar station Teleriférico. Terug idem dito of met metro uit Casa del Campo: halte Lago (lijn 10) naar Alonso Martinez en overstappen op lijn 5 naar La Latina.

optie 3: met metro naar woonwijk **Carabanchel** in de periferia met veel vernieuwende sociale woningbouw (zie Toegift blz 110).
OV: Lijn 5 (lichtgroen) naar Oporto; lijn 6 (grijs) naar Plaza Elíptica; lijn 11 (donkergroen) naar La Peseta.

optie 4: flaneren in **MadridRIO** en lunchen bij Matadero.

andere opties:

5. Botanische tuin: **Real Jardim Botanico** (vanaf 10.00) (blz 82)
6. zondagse vlooiemarkt **El Rastro**, (9-15.00) Calle de la Ribera e.o, Latina
7. **Mercado San Miguel** (vanaf 10.00) www.mercadodesanmiguel.es
8. Warenhuizen zijn open, andere winkels vrijwel niet
9. **Museumbezoek** (vanaf 10.00 open)
10.

Bureau-informatie

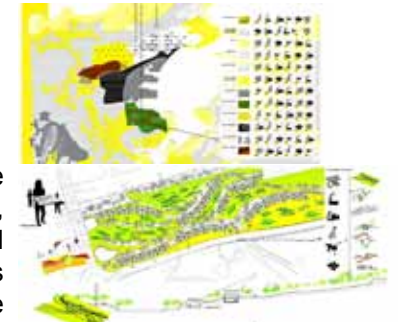
Urban Matters

C/Leganitos 1, 1°D
www.urbanmatters.eu

David Santamaria, Enrique Ibañez González

The owners are in constant contact with the latest architecture, landscape and urbanism, both in their work of renowned international project coordination, and reference tours and workshops organization. So they have a remarkable knowledge of the current urban arena. The interaction between their works continuously enriches and makes visible a wise know-how in their coordination, guidance and designs. Moreover, their skills as communicators have been highly appreciated in workshops, roundtables or lectures. Their young age merges into an international professional trajectory, as their important current projects show. All this has let them achieve the goals that the projects require in a very successful way.

Santander, Spain

Medellin river park, Colombia

MadridRIO

Masterplan Volga, Dimitrovgrad, Russia

**Proyecto Madrid Centro,
A New Urbanism of Transformation and Recycling**

Essay by José María Ezquiaga and Juan Herreros,
architects and directors of Proyecto Madrid Centro

If there is an urban dynamic par excellence, it is change. Change is an inherent condition of the city: a permanent activity affecting the tissues, organs and systems in search of an instant balance.

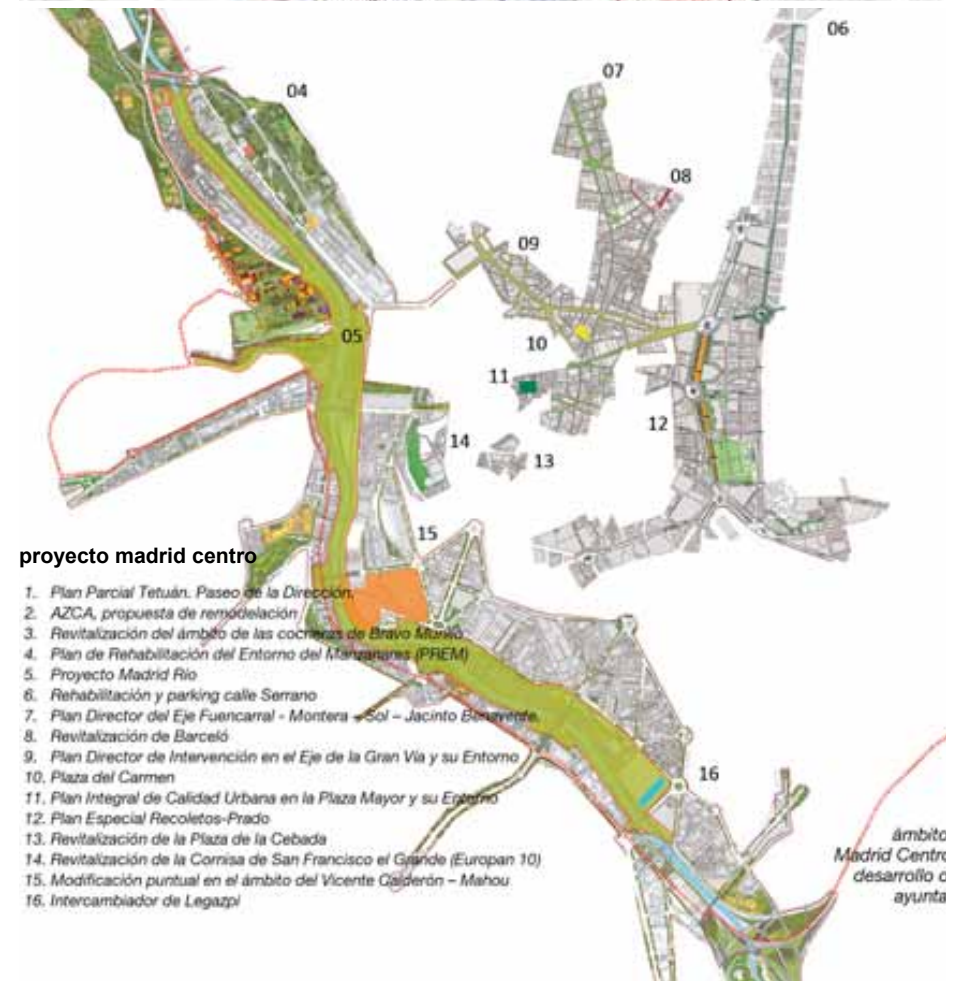
For the consolidated city centers, the traditional urban planning based on a more or less predictable future does not work. We have to work in real time, overlapping the action to a series of events that is not easy to anticipate and control. Once again, the lack of coordination between speeds creates an operative void that leaves the city at the expense of other forces outside the discipline.

We live in a moment of global recession that has its bitter side. The case of Spain is especially revealing. There, the housing boom experienced during the last decade fomented the illusion that the market could support the urbanism. The systems disassociated from the real needs of the citizens, unable to assume the complexity and speed of the process of growth and obsolescence, have ended up being mere infrastructure and urban guidelines cut out from the reforming vocation that defined the beginnings of urbanism.

The “Proyecto Madrid Centro” an initiative of the City of Madrid, represents the opportunity to test the concepts and proposals of a **new urbanism** able to address the challenges created by globalization, climate change and social transformation from the **recycling** and **transformation** of the existing city.

The “Central Madrid Project” adopts as its strategy the value of the social, economic, spatial and symbolic capital of the central area of Madrid and the understanding of the city via the real processes that define it, rather than from regulations.

- **Public space as an organizing system, identity reference and mediator element between city and citizens.**
- **The naturalization of the city as an active strategy to build a new urban landscape.**
- **City center as the economic asset of the city of Madrid.**
- **Create an identity from the recognition of the plurality of a complex city.**

Gemeente Madrid herinrichting openbare ruimte sinds 2009:

Calle Preciados in Sol: vroegere en nieuwe inrichting

Plaza Red San Luis met vroegere en nieuwe inrichting

Calle de Fuencarral in Sol: vroegere en nieuwe inrichting

Calle Serrano in Salamanca: in 1965 en met nieuwe inrichting (plus fietsstrook!)

Ringbos: In het kader van het vergroenen van de stad plant de Gemeente sinds 2003 langs de snelweg **M-40** (rode lijn op kaart) bomen voor het Ringbos (Anillo Forestal). Tussen 2003 en 2011 waren dit er al ruim een miljoen in ca 100 ha nieuw bos.

p.s. Hoe dit plan zich verhoudt tot het 'Yellow Belt' voorstel van Burgos & Garrido uit 2008 (zie bureauminformatie achterin) om de Ring van de M40 vooral met gele brem te beplanten is onbekend.

PGOU (Plan General de Ordenación Urbana), 2013

A new hierarchy will arrive: pedestrians come first, then public transport, then bikes, then cars. Trees, bikes, and walking are 'in'. Cars, historical protection, and new apartments are 'out'. To boost development, buildings over 100 years old will also lose their automatic historical protection. Planners will be more open to radical remodeling of older buildings*. The city already has a record of letting historic buildings in their care fall into ruins. The plan calls for 24 major Madrid streets to be radically overhauled, with car lanes removed, bike lanes added and trees planted to make them cool and shady.

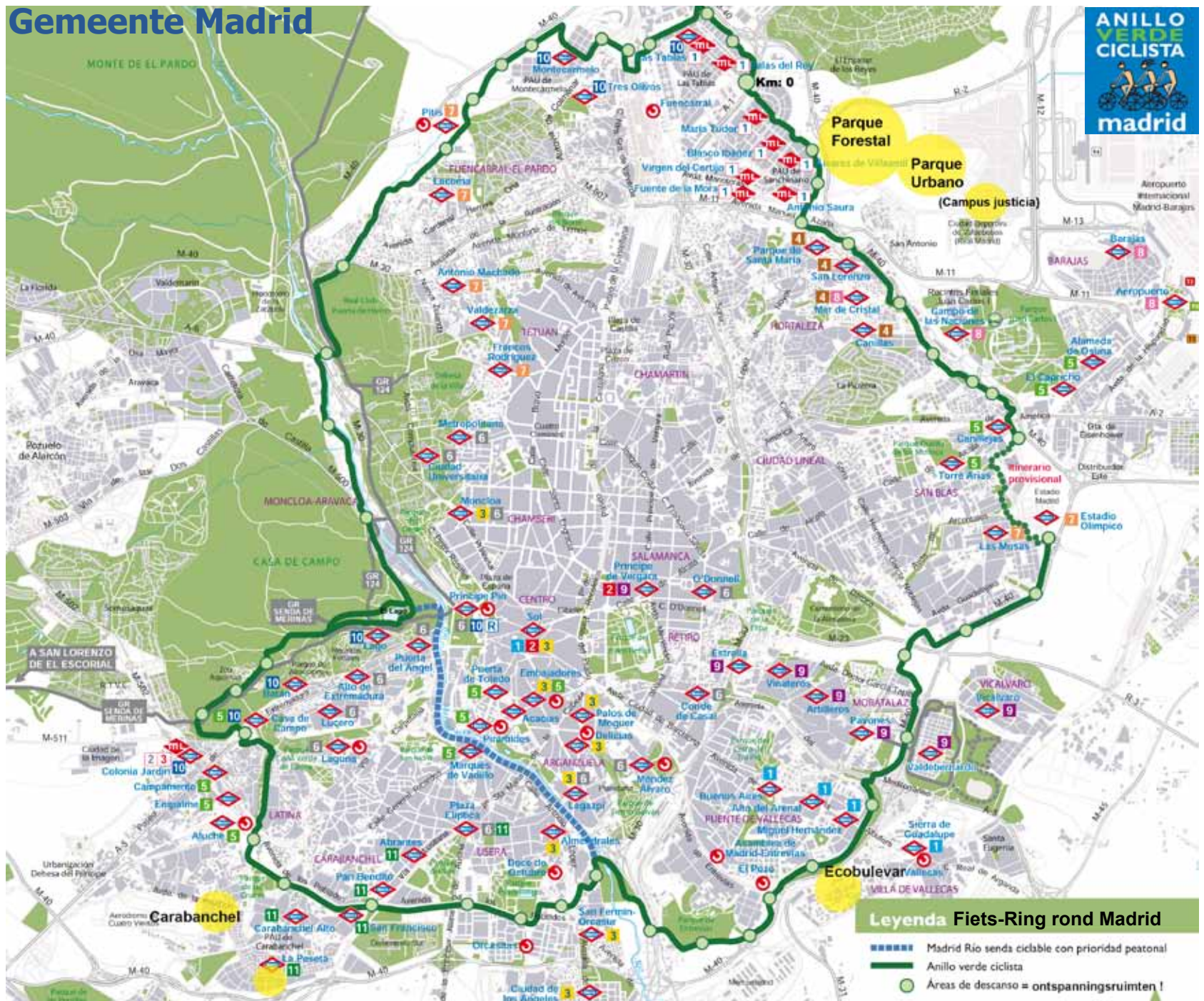
* Proyecto Canalejas vlakbij Puerta del Sol krijgt veel kritiek. Het interieur van 6 blokken is eruit gesloopt, ze worden samengevoegd voor hotel en winkelcentrum en er komen woonlagen bovenop.

Groene fiets-ring

The dossier for Madrid's 2020 Olympic bid claims the city is ringed by a **64-kilometer cycle path**. But how accurate is the claim? EL PAÍS brought together (in 2012) four cyclists of varying abilities -- one journalist, one photographer, plus Pablo A, who cycles to work every day, and Pablo L, who races in teams and goes mountain biking - to test it.

Setting off from Madrid Río's Puente de Segovia at 8am on a Saturday morning, you immediately hit the prettiest stretch of the route, the Casa del Campo. But after leaving its leafy shade and duck ponds behind and crossing the A-6 freeway, comes the first confusing choice -- a situation that is often repeated. Fortunately the photographer knows the way and directs the group. Then the path merges with the sidewalk and you find yourself having to dismount at seven consecutive sets of traffic lights - more or less every 50 meters. "It's better to go along the road, even if you are among the cars," complains Pablo A. Once behind the Fuencarral cemetery, there are several points where it is easy to get lost, especially when the path simply disappears and you have to use your sense of direction and head in the opposite way. At Las Tablas, the official starting point of the route, isn't even a good map - just a lot of potholes. Until now the path has been mostly male-dominated territory but in Canillejas it starts to take on a more family feel with women, couples and children who have only just learnt to ride without training wheels. Pablo L. complains that the route is no good for exercise because it is impossible to get up any speed. We go on and after 50 kms and six hours, a fork in the road by the Caja Mágica sports complex presents an opportunity for a shortcut: instead of continuing through Carabanchel -- all uphill -- why not just head along Madrid Río back to the Puente de Segovia? Without giving ourselves time to think again, we set out along the river, celebrating our triumph on a nice terrace bar.

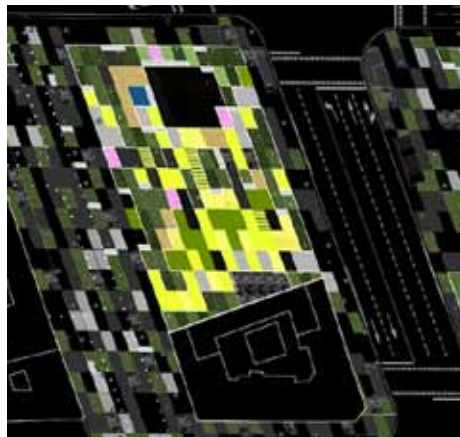
Brut de Luxe

- **Plaza de la Luna** (zie blz 89).

- **Plaza de Oporto** (2009): Metrohalte Oporto, Carabanchel. We opted for a on-site concrete floor with variation of colour and texture of each lattice by adding different coloured sands (white, green, black) and chemically deactivating the superficial layer or by mechanically imprinting textures on black or white cement. In the "green room" we opted for prefabricated permeable and open surface materials for the transited areas like wooden cobbles and concrete rasters that permit the growth of grass in interstitial spaces and meadows for the less transited areas.

- **The kiosks** (2006) of rusted steel are used during several types of temporary festivities and the open markets through the city. The archetypical shape and uniform materialisation makes it look like a very minimalist 'house'. The combination of several 'houses' in one square resembles a small village. When the kiosk is opened, it transforms into a 'house with a chimney'.

Isabel Barbas,
Ben Busche;
Calle Alburquerque 5-5
www.brutdeluxe.com

Ecosistema urbano

Calle Estanislao Figueras 6; www.ecosistemaurbano.com

Luisa Zancada Jorge Toledo

Founded in 2000 by Belinda Tato and Jose Luis Vallejo.

- **Ecobulevar** in Vallecas. There are two main objectives: one of a social nature, aimed to generate activity, and one of an environmental nature, the bioclimatic adaptation of an outdoor space, achieved with a system of passive air conditioning based on chilling by evapotranspiration.

- **Ecopolis plaza**: in Rivas Vaciamadrid, 2009/10. (ten ZO van Vallecas)

Ecological reconfiguration of an old industrial site into a new public space. The project integrates ecology in everyday life, without turning it into an exceptional phenomenon more akin to a theme park or museum. In this project, the architecture is challenged beyond formal experimentation, to transform a vacant lot in the outskirts of Madrid into a space for social interaction.

- This **Energy Carousel** (Gouverneurplein, Dordrecht, NL) is an inventive, educative and multi-age friendly playful object. A play structure consisting of a tensegrity structure formed with ropes and textiles. The kinetic energy that is released by the children's movement is stored in a battery and supplied in the evening to light up the structure. (opm redactie: Is helaas defect en verwijderd).

Burgos & Garrido

Arquitectos Asociados. Calle de Aniceto Marinas 1000.

www.burgos-garrido.com

The office has an open structure with frequent collaborations with other architects in Spain and abroad. It is an practice with experience in housing, cultural and administrative facilities and urban design.

- The Yellow belt Madrid, 2008

At this moment Madrid is encircled by four great rings: the M30, M40, M45 and M50; all of which fragment the territory, establish real estate value within them, and socially segregate population. It is not possible to leave Madrid on foot or by bicycle other than risking one's life crossing the high speed train lines, highways or immense voids of industrial plants or deposits. Madrid, like many other cities has grown by means of a diachronic process of construction and demolition, of walls and enclosures, which in general have naturally made use of geography in their layout. This has been the case until today, although from the 20th century, those defensive walls have been substituted by the ring roads that envelope the city. However, the latest of these rings have not been traced with that natural intelligence consequence of scarce resources and their battle against geography. The means to develop these infrastructures are now more powerful than the geography they are laid on.

The Yellow Belt is not a solution to these inconveniences; it only points them out and marks them on the territory. But it may be the first step in finding a solution.

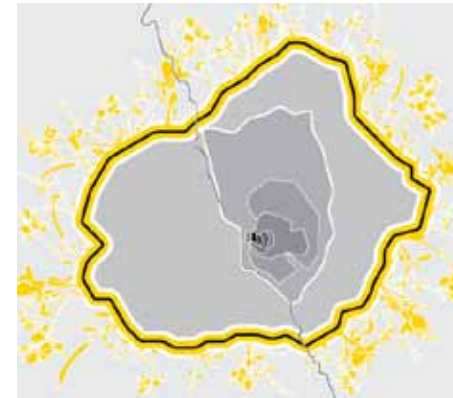

Ginés Garrido en Francisco Burgos

Other cities with more luck avoided this catastrophe. Madrid didn't. Now it is trying to fix it by means of two operations: the first will connect along the Manzanares River that crosses the city, the extense and well preserved Mediterranean woods to the North with the Southern river lowlands and semi-arid hills. The second will bring together small fragments of urban forests of the city's periphery.

The M40 Yellow Belt will vibrate between these two urban operations. It completes them and gives them full sense. And it is necessary!

Andere projecten:

- o.a. woningbouw in Carabanchel, Sancharro en Valdebebas.

- **MadridRIO** met West 8 en deel uitmakend van MRIO Asociados.

- Taag, Toledo, 2008

Het beeld van Toledo en de Taag is iconisch. De rivier is echter onbereikbaar en ligt eenzaam in de diepte wat heeft bijgedragen aan het verval van het rivierdal. De rotsoevers storten naar beneden. De oplossing is de oevers onderdeel van de stad te maken. goed toegankelijk en met veel openbare functies.

1. Calle Salvador Allende / Morphosis Arquitectos, 2006

2. Calle de la Trompetas / Foreign Office Arquitectos, 2007

3. Calle Morales / Aranguren+Gallegos Arq, 2005

4. Calle Trompas / Rafael Cañizares Arq, 2010

5. Calle Contrabajos / Dosmasuno Arquitectos, 2007

6. Calle Violas / Amann-Canovas-Maruri Arquitectos, 2009

Toegift - Carabanchel

OV: lijn 5 (lichtgroen) naar Oporto; lijn 6 (grijs) naar Plaza Eliptica; daarna lijn 11 (groen) en uitstappen op La Peseta; evt via halte Carabanchel Alto terug.

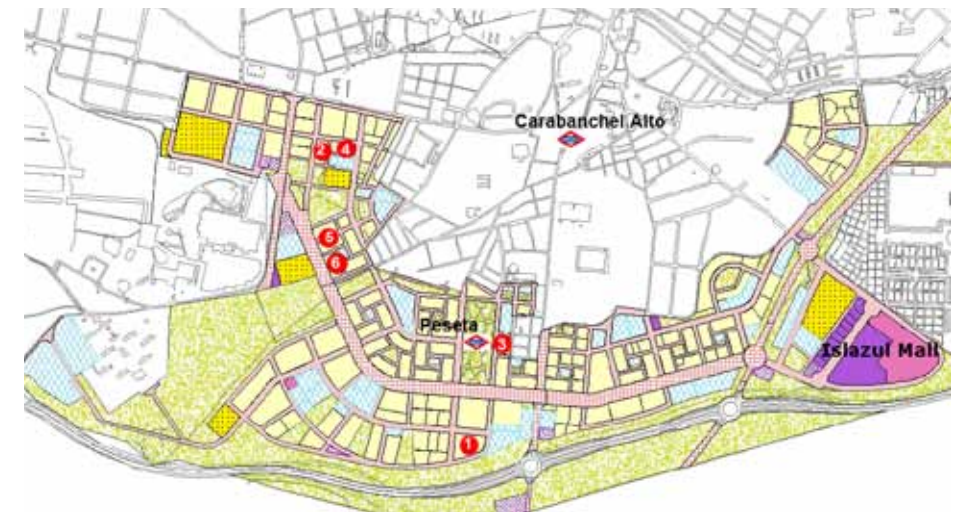

Madrid has experienced a transformation process in the last years. No less than 59.000 new dwellings with social housing are being realized by the government between 2003 and 2011. The new districts are: Sanchinarro, Vallecas, Carabanchel and Nueva Centralitat.

The first target was to assure an easier access to quality dwellings for people with low income, offering prices 30% lower than the market ones. This scheme is based on national and international competitions, which enhance the use of innovative materials (bamboo) and new housing typology responding to the user's needs. Moreover, the struggle against the illegal and critical buildings is carried out through the removal, census and subsequent allocation of the inhabitants in new houses.

The first objective of this policy is to ensure that, especially young people, have access to quality houses and to prices three times lower than the free market. Another objective is to set up the public housing as an example of quality, innovation and sustainability. The focus is a high quality housing based on type repetition, in which the variation is achieved by adding extra spaces to the basic form. There is a significant search for the most advanced system of active and passive energy efficiency to improve the sustainability. Even the design of the public spaces is thought to enhance quality and improve the urban accessibility.

Bron: E. Pani, Dep Architecture Cagliari Italy. Journal for Housing Science, Vol.35, No.4, 2011

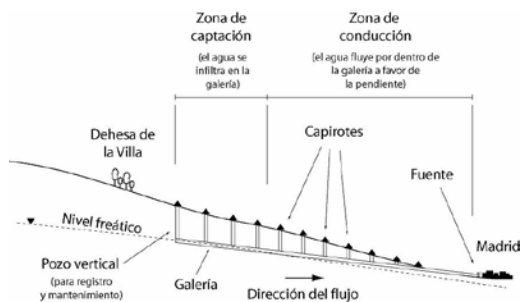

Francisco Goya, oevers van de rio Manzanares, 18e eeuw

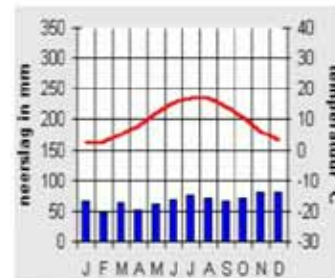

ondergrondse watertoevoerkanalen uit de Moorse tijd

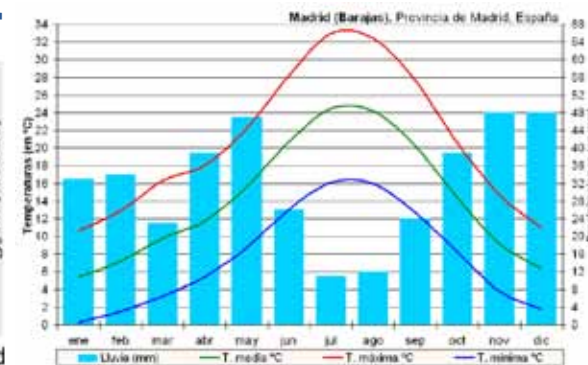

ondergronds watertransport kanaal in 1866 bij Puente de Toledo (Parque Arganzuela)

Toegift-water

Klimaatgrafiek van Nederland

Het water komt al lang niet meer uit de Rio Manzanares

De rio Manzanares ontspringt in de bergen van de Sierra Guadarrama ten noorden van Madrid. Het heeft geen groot stroomgebied. Al in de 17e eeuw stelde de rio Manzanares vaak niet veel voor vanwege de lage waterstand en was de er te weinig watertoevoer. In de bergen werden onder andere door de Moren aanvullend ondergrondse kanalen gebouwd om grondwater uit de bergen de stad in te transporteren. In de Manzanares rivier, bij El Pardo, werd een stuwdam gebouwd om een watervoorraad aan te leggen. Dit bleek al gauw niet voldoende. Een nieuwe bron moest worden aangelegd. Medio 19e eeuw werd een staatswaterbedrijf opgericht en het 70 km lange Canal de Isabel II gegraven. Dit kanaal wordt gevoed met oppervlaktewater uit het enorme stuwmeer van de Atazardam (eveneens in de Sierra Guadarrama) in de Lozoya rivier. Deze rivier heeft een veel groter achterland en stroomgebied en zorgt nu voor het grootste deel van de watervoorraad voor de stad.

Vanwege het droge klimaat (neerslag slechts 1/3 van Nederland) en de afhankelijkheid van het regenwater uit de stuwmere, heeft Madrid een strenge wetgeving rondom watergebruik. Dit heeft veel consequenties, ook voor aanleg en onderhoud van bijvoorbeeld ... de parken:

- hier mag vrijwel geen kraanwater gebruikt worden; met name ter plaatse opgevangen regenwater of gerecycled water moet gebruikt worden;
- waterbehoevende beplanting moet in een beperkt aantal delen van een park geconcentreerd worden, met beperkte besproeiing;
- in parken kleiner dan 10 ha mag maximaal 20% uit gazon bestaan;
- in parken groter dan 10 ha mag maximaal 10% uit gazon bestaan;
- 80% van de parkbeplanting moet bestaan uit plantensoorten met een geringe waterbehoefte;
- in warme periodes (juni t/m september) mag er tussen 10 en 20.00 uur geen water worden gegeven.

Bron onder andere: www.alkevandenbergh.com

vertrek en aankomsthal in Terminal 4 op Barajas Airport van Richard Rogers

Coco Arq. in Villaverde

David Chipperfield Arch. in Villaverde

AZCA complex, Paseo de la Castellana

Torres Blancas en Hotel Puerta America

Torres Blancas, Francesco Javier Saenz de Oiza. Avenida de America 37, metro Cartagena

Toegift - architectonische must-sees

De economische hoogconjunctuur omstreeks 2000 leidde tot een buitenproportionele toename van de woningbouwproductie. Van de twee meest belangrijke economische dragers van Spanje, toerisme en de bouw, draait toerisme nog wel, maar de bouw stagneert door de malaise in de onroerendgoedmarkt. Veel projecten zijn stilgelegd in de grote uitbreidingswijken rond de stad.

De ambitie en strategie waarmee overheidsprojecten het vliegveld **Barajas** (van Antonio Lamela en Richard Rogers), het uitmuntende **metrostelsel** en de ondertunneling van de **M-30** heeft gerealiseerd, ontbreekt in de woningbouw. Speculatie zonder groter plan heeft hier de vrije hand. Waar **Sanchinarro** aan de oostkant van de stad voornamelijk bekend is vanwege de Mirador (MVRDV), is er in **Carabanchel**, **Vallecas** en **Villaverde** in het zuiden meer vernieuwende woningbouw.

Een interessant, maar verouderd gebied is het **AZCA** complex aan de Paseo de la Castellana. Dit gelaagde stedelijk landschap vormt het financiële hart van Madrid. Hier staat hoogbouw uit de jaren '70 waarvan vooral de **Torre BBVA** van Francesco Javier Sáenz de Oiza een belangrijke mijlpaal was. Oiza is een belangrijke leermeester geweest voor de generatie van Rafael Moneo, die op zijn beurt weer grote invloed heeft gehad op architecten als Mansilla y Tuñón, Iñaki Abalos en Juan Herreros.

Wie meer wil weten over de 'Spaanse school' mag zeker de **Torres Blancas** (1969), ook van Oiza, niet missen. Deze woontoren is een plastische betonsculptuur langs één van de grootste invalswegen van de stad. Het loont de moeite om heel vriendelijk aan de portier te vragen om even binnen in de entreehal naar de uitbundig vormgegeven spiraaltrap te kijken die zeer doet denken aan een grot. Ernaast staat **Hotel Puerta America** met gevel van Jean Nouvel en waarvan het interieur op iedere verdieping door een andere ikoon-architect is ontworpen.

Aan het einde van de Paseo de Castellana domineren sinds 2008 de **Cuatro Torres** van Nobb, Foster, Pelli en Rubio/Sala de skyline van Madrid. Na de spectaculaire uitbreiding van het **Reina Sofia** (Jean Nouvel) is ook de nieuwe vleugel van het **Museo del Prado** (Rafael Moneo) geopend.

De laatste jaren hebben nog meer beroemde architecten in Madrid gebouwd. Herzog & de Meuron maakten het **Caixa Forum** en bouwen nu aan een nieuw hoofdgebouw van de **BBVA** bank in Sanchinarro. Het **Tourist information centre** onder de Plaza de Colon is van Alvaro Siza; Calatrava zette voor het 300 jarig bestaan van de Caja bank een bronzen **obelisk** tussen de twee Torres KIO; Dominique Perrault bouwde een tennis-stadion met beweegbaar dak: de **Caja Magica** en de **Puente Arganzuela** (spiraalvormige brug) in Madrid Rio.

Bron: Archined 2008, Aldo Trim, (aangevuld door de Panorama redactie).

Toegift - Telefonica, business campus

In Sanchinarro. OV: lijn 10 (donker blauw) metrohalte Ronda de la Comunicacion (zie blz 52).

Architect: Rafael de La-Hoz, 2008; landscaping: Marion Weber

Distrito C is an ambitious project designed to consolidate 40,000 employees in Madrid from Spain's largest company, Telefonica.

The building was designed with the hot Spanish sun in mind. A special type of glass, has been installed throughout as a means of reflecting the sun's heat. Protruding panels act as sun visors and give the buildings a unique aesthetic character. Connecting each of the four phases is a covered walkway that shades people below. On top of the walkway is the world's largest rooftop photovoltaic installation –15,300 solar panels capable of collecting 4 million kW hours annually. Landscaping around the complex includes native plants that require very little water; the water that is needed comes from rainwater harvesting systems on top of each building.

Toegift - BBVA Headquarters

In Sanchinarro. OV: Light rail (1) halte Palas de Rey (zie blz 52).

Architect: Herzog & de Meuron. Oplevering: 2015

An oasis, a carpet: The new headquarters of the Banco Bilbao Vizcaya Argentaria has a linear structure of three-story buildings, with courtyards, passages, and irrigated gardens is laid over the entire site – which has a considerable slope - like a carpet, analogous to an Arabian garden. The new headquarters is designed for 6000 workspaces. The existing buildings on the spot (?) are altered to tie in with the new structures. It is a design that is informed by the strong influence of the solar conditions. Along the rather narrow inner gardens and streets, concrete columns and cantilevering floor slabs provide shade to prevent excessive sun, which reduces demand for air conditioning. A round plaza is cut out of the carpet, and then, it is as if this mass were tilted upward to become a very slim tower to mark BBVA in the Madrid skyline. The Plaza is planted with hundreds of trees that provide generous shade, a large water basin humidifies the air and serves as a reservoir. Between the buildings, the gardens and green alleyways echo the linear principle.

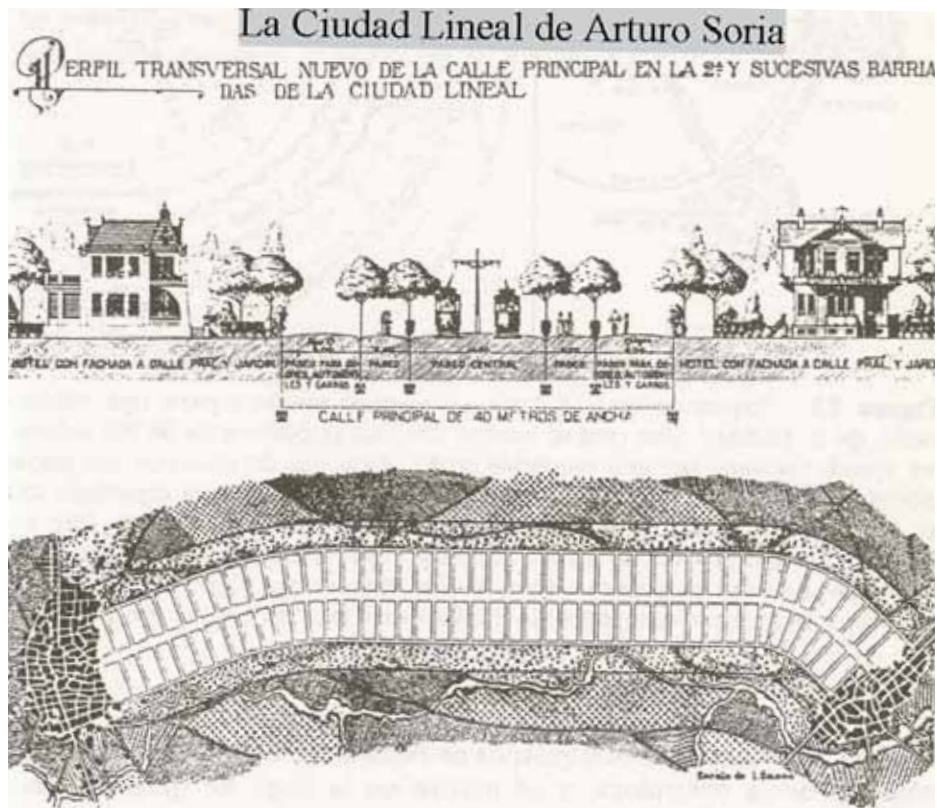

Figura 3.6. Esquemas de la Ciudad Lineal de Arturo Soria.

Toegift - Lineaire stad

OV: Lijn 4 (bruin) metrohaltes Pinar de Chamartin of Arturo Soria

De opkomst van het stedelijk openbaar vervoer, en in het bijzonder de tram eind 19e eeuw, veroorzaakte belangrijke verschuivingen in de visie op stedelijke ontwikkelingen. Eén van de vroegste, en ook sterk tot de verbeelding sprekende antwoorden op de vraag naar een dynamische, moderne stedelijke ontwikkelings-structuur, is de lineaire stad. In 1894 stelde de Spaanse Arturo Soria y Mata voor om alle toekomstige verkeersproblemen op te lossen door één Europese lineaire stad te bouwen. Er moest één lange brede weg van Madrid naar St. Petersburg komen. Deze Trans-Europese snelweg zou aan weerszijden worden omzoomd door dichtbebouwde stroken van 200 meter breed. Het plan van Soria y Mata bezit enkele doelstellingen die sterk lijken op die van de tuinsteden: beide willen eengezinswoningen in het groen mogelijk maken zonder de bereikbaarheid daarvan te verminderen. Hij maakte in 1882 een ontwerp voor een hoefijzervormige nederzettings-structuur rond de stadskern van Madrid met een lengte van 58 kilometer en een breedte van slechts 400 meter. Het plan was opgebouwd rond een transportas bestaande uit een weg en tramlijn. Een band van slechts twee keer 200 meter breedte aan beide zijden van deze as werd voorzien voor de nederzettingen en was door een groene strook gescheiden van het achterliggende landbouwgebied. Ten oosten van de binnenstad van Madrid werd in 1898 begonnen met de aanleg. Maar in 1931 moest het plan als mislukt beschouwd worden, na realisatie van slechts 1000 woningen en **5 kilometer** weg. Het belangrijkste praktische struikelblok was te vinden in de optredende grondspeculatie.

Voor geïnteresseerden: de **Calle de Arturo Soria** is er nog! Zonder tram, maar met bomen in middenberm, 2-3 rijstroken aan weerszijden en groene tuinen. De inrichting van de weg staat momenteel ter discussie. Met name voor fietsers wordt de weg te gevaarlijk gevonden.

Bron: o.a. Bernard Hulsman, Vaarwel platteland. NRC 1.2.2001

Toegift - Parque Juan Carlos I

OV: lijn 8 naar Campo de las Naciones

Ontwerp: José Luis Esteban Penelas, Emilio Esteras Martin

Het park Juan Carlos I (160 ha) is aangelegd ter gelegenheid van "Madrid Culturele Hoofdstad van Europa 1992". Het voormalige agrarische gebied was sterk aangetast. Een bestaande honderdjarige olijfgaard is in het ontwerp opgenomen dat geometrisch van aard is en karakteristiek voor de vormentaal van architecten uit de jaren 80/90. Een cirkel met een doorsnede van 1 km verbindt allerlei (thema)tuinen met sculpturen en wordt doorkruist door een 'rivier' tussen kademuren. Water is een belangrijk ontwerpthema in dit park waar alles een enorme schaal heeft waardoor het veeleer doet denken aan een tentoonstellingsterrein dan aan een stadspark.

Toeristische informatie:

0. Real Madrid

OV: lijn10 (donkerblauw) halte Santiago Bernabeu.

Het **Estadio Santiago Bernabeu** biedt plaats aan 85.454 voetballiefhebbers. De trainingsvelden aan de Paseo de la Castellana zijn, voor de bouw van de Quatro Torres, verplaatst naar de oostkant van de stad in Valdebebas. Het huidige stadion aan de Paseo de la Castellana gaat vernieuwd en uitgebreid worden. De bedoeling is om het in 2017 te openen. De architecten Volkwin Marg en Josep Ribas geven het een nieuwe schil van titanium waarin winkels, restaurants en hotels worden ondergebracht. Er komt een 360° scherm aan de binnenzijde voor projecties. Alle zitplaatsen worden nu overdekt maar het dak kan www.realmadrid.com

1. eten en drinken

De in 1894 opgerichte **chocolateria San Ginés** is dé plek om te genieten van Madrid's beroemdste ontbijt: chocolate con churros (gefrituurde deegstaafjes die je in de chocolade doopt). Het is een absolute aanrader en 24 uur per dag open. *Pasadizo de San Ginés 5 (ten noorden van Plaza Mayor).*

Tapear in **La Latina**: een van die Spaanse woorden waarvoor geen Nederlandse vertaling is. U gaat naar een bar en bestelt een drankje. De ober brengt u niet alleen een drankje, maar ook iets te eten. Bij elk drankje in Spanje, hoort een tapa. La Latina is een leuke wijk om doorheen te struinen, bars en cafés te ontdekken en te genieten van tapas.

De oude traditionele markt (staal en glas) **Mercado de San Miguel** is verworden tot een moderne, gastronomische beleving. Z'n grootste aanwinst is dat u allerlei kleine hapjes kunt proeven voor weinig geld. Er is een enorm aanbod: van koud vlees, kaas, fruit, groenten, sushi, zeevruchten, chocolade, sappen, sangria tot wijn. Deze levendige mercado is altijd drukbezocht en een goede stek voor tapas. Open: woensdag 10-24.00; do,vr,za 10-2.00 uur. *(vlakbij Plaza Mayor).*

Lavapiés is ongetwijfeld de meest authentieke wijk in Madrid, een uitstekende plek om te dineren. Meer dan helft van de inwoners in deze wijk is van niet-Spaanse afkomst. Dat zorgt voor een enorme variëteit wereldkeukens. Van Chinees, Marokkaans, Thais, Indisch, Senegalees, Grieks tot Cubaanse delicatessen. Geniet van een uitstekende couscous. Of ga naar een Arabische tearoom. Bereid u voor op veel rook omdat veel Spanjaarden roken als schoorstenen en probeer er niet uit te zien als een toerist.

De **Plaza del Dos del Mayo** is een van de meest levendige open ruimten tijdens het nachtleven van de hoofdstad. Het plein is gevuld met terrasjes, bars en kraampjes. *(In wijk Malasaña).*

Mercado de San Miguel

Plaza del 2 del Mayo

2. uitgaan

De werkelijke kwaliteit van Madrid zit niet in prachtige boulevards, frisse parken of schoonheid van architectuur, maar in de intensiteit van het leven in de smalle straten.

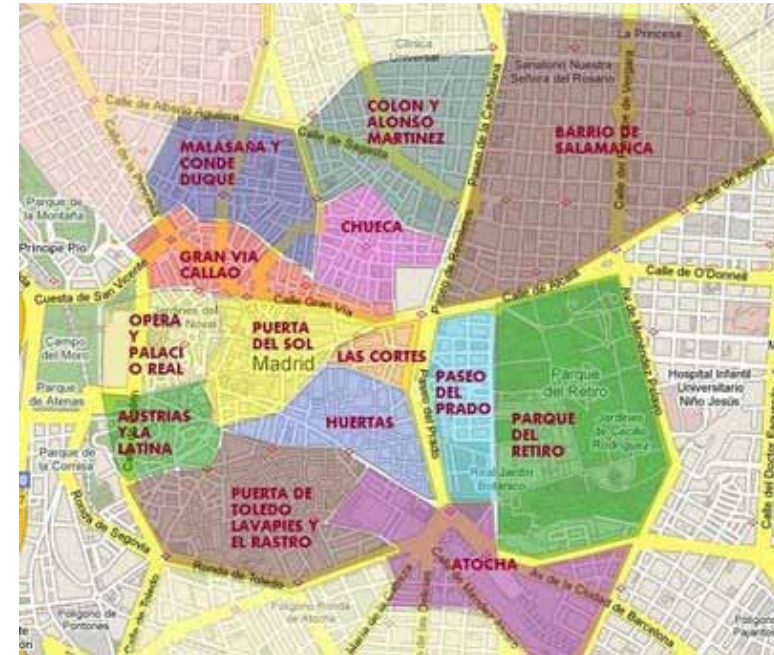
Madrid is een hectische stad die nooit slaapt. Exemplarisch hiervoor is de Gran Via, deze zesbaansweg is de belangrijkste verkeersader door het centrum en overdag wemelt het hier van werknemers van omliggende kantoren, winkelend publiek en toeristen. In de nacht neemt een parallelle wereld bezit van de stoepen. Chineseze handelaars verkopen blikjes frisdrank, daklozen scharrellen tussen het achtergebleven afval van overdag en prostituees staan in de portieken van de grote kledingwinkels.

De Gran Via mag van groot belang zijn voor Madrid, echt representatief voor de rest van de stad is ze niet - meer een incident. Sommige Madrilenen zeggen: 'Madrid is een groot dorp, de enige plek waar het een stad lijkt is de Gran Via'.

De **Gran Via** is naast een belangrijke verbinding ook een dominante scheiding tussen het wat duurdere winkelcentrum aan de zuidzijde en de compacte wijken aan de noordkant. Chueca, Malasaña en Conde Duque vormen het uitgaanscentrum voor de 'locals'. De drie wijken kennen grote verschillen in hun historie en huidige identiteit.

Chueca was in de jaren '80 en begin jaren '90 een sterk vervallen wijk met drugsoverlast en prostitutie. Toen medio jaren '90 zich hier kunstenaars en de homobeweging vestigden kwam de wijk tot leven. Nu is het dé *place to be* met een grote dichtheid aan designwinkels, barretjes en clubs. De Calle de Fuencarral, die Chueca van Malasaña scheidt, is één van de populairste winkelstraten van de stad, shoppen is hier verworpen tot één groot straatfestival.

In de wijk **Malasaña**, met Plaza del Dos del Mayo als middelpunt, groepeerden punkers en vrijdenkers zich in de jaren '80 om tegen het nieuwe establishment te rebelleren. Ook hier kun je je tot diep in de nacht vermaken. Uitgaan in Madrid betekent doorgaans rond tien uur 's avonds afspreken, tot twaalf uur iets drinken (beber) en happen (picar) in een bar, naar een volgende bar verhuizen, en rond twee uur 's nachts je letterlijk naar binnen persen in een club. In het weekend, dat onofficieel op donderdagavond begint, blijft men hier dan tot 5 á 6 uur 's morgens feesten om de volgende avond hetzelfde repertoire te doorlopen. De Madrileen staat bekend om zijn onuitputtelijke drang tot uitgaan, van jong tot oud.

Salamanca has been one of the most representative areas for Bourgeois madrileños and is well known for being one of the wealthiest and expensive areas in Madrid, with a high living cost and one of the highest real estate prices in the city. Serrano street is listed as the third most expensive (shopping) street in Spain.

Conde Duque is een rustiger wijk. Van oudsher stonden hier overheidsgebouwen. Het enorme Centro de Conde Duque, nu een belangrijk cultureel centrum, was vroeger een legerplaats. Deze wijk heeft door de aanwezigheid van de macht en zijn enigszins excentrische ligging een andere ontwikkeling doorgemaakt dan Chueca en Malasaña.

Aan de zuidkant van de Gran Via is **La Latina** erg de moeite waard. La Latina heeft een typisch traditionele Spaanse uitstraling, met idyllische pleintjes, kerken en glooiende straatjes. La Latina gaat over in Lavapiés waar een grote concentratie aan Afrikaanse immigranten woont.

In **Lavapiés** vind je ook nog steeds een relatief pure Flamenco-cultuur, bijvoorbeeld in 'Casa Patas'. Vanuit Lavapiés loop je makkelijk door naar de wijk Huertas, waar langs de Paseo del Prado het nieuwe Caixa Forum staat. Dit gebouw, één van de meest recente opleveringen van Herzog & De Meuron, herbergt de kunstverzameling van de Fundación La Caixa en biedt regelmatig goede voorstellingen.

3. Musea enzo

Museo Reina Sofía

Het museum heeft 3 gebouwen:
Sabatini, Nouvel en Palacio Velazquez y Cristal (in Parque El Retiro).
www.museoreinasofia.es

Het "Museo Reina Sofía" genoemd naar de Spaanse Koningin Sofía, werd op 10 september 1992 geopend in het voormalige achttiende-eeuwse Hospital de San Carlos. Met het Museo del Prado en het Museo Thyssen-Bornemisza vormt het de zogenaamde Triángulo del Arte of Triángulo de Oro (de gouden driehoek) aan de belangrijke boulevard, de Paseo del Prado.

Het museum is vooral gewijd aan Spaanse kunst. Absoluut het meest bekende werk van het museum is de Guernica van Pablo Picasso. Hoogtepunt van de permanent tentoongestelde museumcollectie (570 werken): de werken van de twee Spaanse twintigste-eeuwse meesters, Pablo Picasso en Salvador Dalí. In 2001 werd aan Jean Nouvel opdracht gegeven een uitbreiding van 8000 m² te ontwerpen. De uitbreiding werd in september 2005 geopend.

Openingstijden: Sabatini en Nouvel-
building: 10.00 - 21.00, zondag 10.00
tot 14.30. Entree: € 8,-.
Gratis op do, vr, za 19-21.00.
Palacio Velazquez y Cristal: 10-22.00
Entree gratis.

Museo Thyssen Bornemisza

Paseo del Prado 8
Open: di t/m zo 10.00-19.00;
Entree: € 9,-
www.museothyssen.org

The Thyssen-Bornemisza Museum offers visitors an overview of art from the 13th century to the late 20th century. In the nearly one thousand works on display, visitors can contemplate the major periods and pictorial schools of western art such as the Renaissance, Mannerism, the Baroque, Rococo, Romanticism and the art of the 19th and 20th centuries up to Pop Art. The museum also features works from some movements not represented in state-owned collections, such as Impressionism, Fauvism, German Expressionism and the experimental avant-garde movements of the early 20th century. In addition, it boasts an important collection of 19th-century American painting not found in any other European museum institutions.

Het museum in het 19e eeuwse Palacio Villahermosa is onlangs uitgebreid (architecten o.a. Manuel Baquero).

Museo Nacional del Prado

Paseo del Prado www.museodelprado.es/eng
 Open: ma t/m za 10 - 20.00; zondag: 10 -19.00;
 Entree: € 14,- Gratis: ma t/m za 18-20.00.

The building was designed by architect Juan de Villanueva in 1785. It was constructed to house the Natural History Cabinet. The Museo Nacional del Prado, was opened to the public in November 1819. As the collection and visitors number increased greatly throughout 19th and 20th century, the Museum's development was solved by constructing a new building (by Rafael Moneo) located on a site facing the east facade of the Prado, and inter-connecting the two buildings from within.

v uitbreiding van Rafael Moneo >

De enorme collectie bevat veel schilderijen van Europese meesters uit de zestiende tot de negentiende eeuw: o.a. Velázquez, El Greco, Goya, Tiziano, Rubens en Hiëronymus Bosch.

Entrance-doors, Cristina Iglesias

^ COAM

^^ Centro Centro

^ Conde Duque

^ Las Ventas

Collegio Oficial de Arquitectos Madrid (COAM): Tentoonstellingen, informatie en boekwinkel (*Hortaleza 63*)
Architectuur boekhandel: Naos (*Calle Quintana 12*) www.naoslibros.es. Uitzonderlijk veel boeken, wel veel Spaans (zie kaartje blz 76).

Naast een trio van indrukwekkende kunst-musea bestaat er ook een trio culturele centra in recent gerenoveerde historische gebouwen:

Centro Centro: Het voormalige 'suikertaart'-postkantoor (Palacio de Cilebes) uit begin 20e eeuw is sinds 2012 het stadhuis (ayuntamiento) met diverse culturele voorzieningen. Het heeft ook een 'mirador' (observatietoren: 10.30-13.30 en 16-19 open) op de 8 e verdieping met mooi uitzicht (*Plaza de Cilebes 2*).

Conde Duque: Voormalig hoofdkwartier van de Koninklijke Garde in begin 18e eeuw. Met o.a. Museo Arte Contemporaneo, Sala de Danza, café, stadsarchief. (*Calle Conde Duque 11*).

Matadero: Cultureel centrum in voormalig slachthuis aan Madrid RIO. (zie blz 46).

Las Ventas, Plaza de Toros uit 1931, is een arena in Neo Mudejarstijl (veel tegelwerk). Er kan 25.000 man kijken. Voorstelling duurt meestal ca 2-3 uur. Madrid en Andalusië zijn de belangrijkste stierengevecht-regio's. De stierenvechter wordt de **torero** genoemd, de stierenvechter die de stier doodt, is de **matador**. Tijdens het San Isidro festival, midden mei (!), begint het stierengevecht seizoen met de beste stierenvechters ter wereld (Calle de Alcalá 237, lijn 5 halte Ventas). **24 mei om 19.00 is er:** bullfight from horseback; <http://www.ticketstoros.com/ingles/venta.html>

4. Typisch Spaans

Het Spaanse dag-ritme

We zullen ons moeten aanpassen aan de dagritmes van Spanje waarbij de onderbreking midden op de dag en het late diner de belangrijkste zijn. De Spanjaard kijkt er na een eenvoudig ontbijt (cafe con leche en een bollo) al de hele ochtend naar uit: 'el almuerzo' (de lunch). Restaurants serveren een 'menu del almuerzo' (lunchmenu) in de vorm van een warme maaltijd. Ook zijn er bocadillos (belegde broodjes) te verkrijgen. En daarna heeft men een rustpauze: de 'siesta'. De winkels (warenhuizen uitgezonderd) zijn dan ook gesloten. Om 16.00 gaat men weer aan het werk tot ca 20.00. Dan gaat men de straat op voor een avondwandeling, de "paseo", waarbij het mensen ontmoeten en gezellig kletsen centraal staat. In de cafe's krijgt of bestelt men kleine hapjes bij het drinken: "tapas", voordat men begint aan de 'Cena' (avondeten).
Openingstijden winkels: 10.00 - 14.00
17.00 - 21.00

Almuerzo y siesta	13.00 -16.00
Paseo y tapas	vanaf ca 19.00
Cena	vanaf ca 21.00 en daarna uitgaan

Het Spaanse temperament

- In de rij staan: Het is een sport om met zo veel mogelijk geluid en grofheid zo snel mogelijk geholpen te worden, en als dat lukt is men er nog trots op ook. Wij buitenlanders, zijn niet zo getraind in **de kunst van het voordringen**.
- Het lijkt of alle Spanjaarden die in een auto zitten **haast** hebben. Zebrapaden geven voetgangers niet het recht om over te steken. Bij een zebra kan de voetganger beter wachten tot automobilisten hem toestaan over te steken.
- Het enige voorspelbare aan de Spanjaarden is hun **onvoorspelbaarheid**. Niets is belangrijker dan het genieten van het leven. Onverwachte vormen van vermaak krijgen de voorkeur boven al waar ze mee bezig zijn. Ze veranderen hierdoor steeds van gedachten. Planning en tijd speelt geen enkele rol.
- Dat veel **afspraken niet worden nagekomen** wordt als een kwestie van etiquette gezien. Het is in Spanje namelijk bijzonder onbeleefd om je gezelschap te verlaten voordat de ander zijn gesprek heeft beëindigd. En omdat ze nooit haast hebben om een gesprek snel af te ronden en veronderstellen dat degene met wie ze een afspraak hebben gemaakt waarschijnlijk in dezelfde situatie verkeerd en ook toch nooit meer op tijd kan komen...
- Samenvattend geldt in Spanje de vuistregel dat **systemen niet functioneren**. Als treinen op tijd rijden, iemand op de afgesproken tijd komt, of een apparaat naar behoren werkt, wordt dat niet normaal gevonden maar een mooie meevaller.

Bron: Drew Launley, Typisch Spanjaarden

Nederlands (Holandés)

Hallo, Goedemorgen, goedenavond
Ik ben de weg kwijt
Waar is het metrostation
Is het ver weg?
Links af, rechts af
Hartelijk dank
Ontbijt, lunch, diner
Het dagmenu
Een glas wijn en zes bier
Proost
Een tafel voor acht personen
Wat is uw specialiteit ?

Dank u, daar houd ik niet van:

Paling
Stokvis
Verse ansjovis
Jong geitje
Speenvarken
Karper
Hert
Geslachtsorganen
Bloedworst
Zwezerik
Duif
Varkenspootjes
Baars
Niertjes
Hersenen
Kikvorsen soep
Visschotel
Hoeveel kost het ?
De rekening alstublieft
Tot ziens; doe
Tot morgen
Treinstation
Retourticket
Landschapsarchitect
Gemeente
Kaart, plattegrond
Straat, plein, brug
Voorstel, ontwerp
herinrichting
Stedebouwkundige ontwikkelingen
Uitbreiding; woonwijk
Bedrijvenpark
Stadspark, kinderspeelplaats
Woning, boerderij
Boomgaard, bos, bossages

Spaans (Español)

hola, buenos dias, buenas noches
me he perdido
donde está la estación de metro
es lejos?
por la izquierda, por la derecha
gracias muchas
desayuno, el almuerzo, la cena
el menu del dia
un vaso de vino y seis cerveza
salud
una mesa per ocho personas
cuai es su especialidad ?
Grazias, hay non me gusta **(A-Z)**:

Aguila

balcalao
boque rones
cabrito
carne de lechon
carpa
cierva
criadillas
morcilla
mollejas
paloma
patitas de cerdo
perca
rinones
sesos
sopa de ranas
Zarzuela

quanto cuesta ?

la cuenta por favor
adios; hasta la vista
hasta mañana
estación ferrocarril
billette de ida y vuelta
paisajista
ayuntamiento
mapa, plano
calle, plaza, puente
propuesta, diseño
remodelación
desarrollos urbanisticos
ensanche; barrio residencial
parque empresarial
parque municipal, parque infantil
vivienda, granja
huerta, bosque, sotos

Aantekeningen/Concept Review Madrid

Bronnen:

MadridRIO:

- www.esmadrid.com/en/madridrio (engels)
- www.west8.nl/projecten/madrid_rio
- www.burgos-garrido.com
- **MADRID RIO**, A project of urban transformation. Turner, Spain 2011. ISBN 978-84-7506-979-1.
- **Landscapes in the City**, Madrid Rio: Geography, infrastructure and public space. Fernando Porrás-Ysla. Turner, Spain 2014. ISBN 978-8415832416.
- **Landscape architecture as a political means**, Christian Dobrick. TOPOS 73, 2010.
- **Portugiesische Landschaft made in Holland**, Juan Tur. Garten + Landschaft, Februar 2009.
- http://www.youtube.com/watch?v=aOgo4o_afnU (engels)

Valdebebas:

- Brochure '**A new direction in City Living**' in het engels: <http://english.valdebebas.es/files/2012/03/VALDEBEBAS-LIBRO-ENGLISH-OK-b.pdf>
- <http://www.youtube.com/watch?v=fmlmWlfEkuA> (spaans)

Algemeen over Madrid:

- www.esmadrid.com (download 'esMADRIDmagazine.pdf' in het engels)
- www.madrid.es (ayuntamiento)
- www.publicspace.org
- www.landezine.com
- www.mimoo.eu/projects/spain/madrid
- a + t , Espacios colectivos, otoño 2005

Paleistuinen:

- www.patrimonionacional.es
- <http://whc.unesco.org/en/list/1044> (Aranjuez Cultural Landscape)

Colofon:

Programma	bestuur Stichting het Panorama
Inhoud en lay-out	Vibeke Scheffener
Reisorganisatie	Wim van Krieken
Externe contacten	Edwin van der Hoeven, Karin van Essen
Uitgave	Stichting het Panorama, mei 2014
	© www.hetpanorama.nl

www.hetpanorama.nl